

CARLO DIACONO (1876 - 1942)

studju minn JOSEPH VELLA BONDIN

Il-kompozizzjoni, sew fl-etimoloġija u sew fil-prattika, tħisser it-tqegħid flimkien ta' materja prima – kliem għal bini ta' poezijsa, jew rumanz, jew dramm; noti mużikali għal sinfonija, jew sonata, jew valz; kliem u noti mużikali għal opra, jew innu, jew mutett.

L-istorja tal-mužika Maltija li, fl-essenza intrinsika, tirreferi għal Maltin li kkomponew il-mužika matul iż-żmenijiet, m'għandhiex l-għeruq twal u mirruxin ta' ħafna pajjiżi Ewropej u oħra, iż-żgħadha, fil-binja u fil-limiti tagħha, rifless inevitabbli taċ-ċokon ġeoġrafiku ta' l-art Maltija, hi storja għanja fil-bravura sensibbli ta' numru sabiħ ta' kompozituri mužičisti professionali. Karatteristika ewlenija hi d-dominanza assoluta sa madwar ħamsa u għoxrin sena ilu ta' xi familia fuq l-iż-żvilupp sostanzjali tagħha, qabel kollex il-familji Bugeja u Nani, u aktar tard il-familji Diacono u Camilleri.¹ It-tibdil reliġjuż, l-aktar liturġiku, soċċali, familiali u ekonomiku mit-Tieni Gwerra. I hawn ssarraf it-tmieṁ gradwali ta' dan il-fenominu uniku biex in-nisel waħdieni tagħhom ilkoll li għadu attiv f'dan il-qasam hu s-Surmast Frankie Diacono.

Ma jfissirx li l-fjur l-aktar sinifikattiv tal-kompozituri Maltin bilfors jappartieni lil dawn il-familji, ukoll jekk neskludu għal kollex kompozituri kbar, meqjusa l-aktar bħala kompozituri ta' mužika għat-teatr, bħal Gerónimo Abos (1715-1760), Nicolò Isouard (1773-1818), Alessandro Curmi (1801-1857), Francesco Schira (1809-1883) u Josie Mallia Pulvirenti (1896-1964).² Il-linja storika ta' l-aqwa kompozituri ta' mužika l-aktar għal knejjes hi magħmulu minn Benigno Zerafa (1726-1804), Francesco Azopardi (1748-1809), Vincenzo Bugeja (1805-1860), Antonio Nani (1843-1929), Paolino Vasallo (1856-1923) u Carlo Diacono (1876-1942). Tlieta minn dawn biss jappartieni lill-familji msemmi.

Naturalment hemm kompozituri tajbin oħra li kitbu mužika prmarjament għall-knisja, li fiċ-ċirkostanzi ta' l-iż-żvilupp kulturali u storiku tal-ġens Malti, offriet l-iż-vog ewljeni, jekk mhux waħdieni,³ għal binja dinamika ta' tradizzjoni mužikali Maltija. Jidħi l-aktar id-idejni, li l-oħra jaġid minn tħalli, fuq bażi rigorūza ta' kwalità kreattiva, dinjità u impenn mil-huqa fīż-żmenijiet diversi u l-kundizzjonijiet kulturali li għexu fihom, tisboq lil dik ta' l-oħra kollha.⁴

Għalhekk kull diskussjoni valida dwar Carlo Diacono trid tkun ibbażata fuq il-propozizzjoni meqjusa li hu wieħed mill-aqwa sitt kompozituri prmarjament ta' mužika għal knejjes⁵ li sebbu l-wirt kulturali Malti u li taw il-qies fuqiekk kompozituri oħra jiġu mkejla.

CARLO DIACONO – Hajtu

Żgħożitu

Il-biografija ta' Carlo Diacono hi magħrufa bizzarejjed⁶ u għalhekk m'hemmx ħtiega li hawn jinkiteb fit-tul dwar hajtu, ħlief għal xi aspetti, kemm familiali u kemm storiċi, li siwżejha ma ntgħarfitx bizzarejjed.

Bniedem li wkoll il-bixra ta' wiċċu fir-ritratti eżistenti turi l-karattru sod u l-personalità qawwija li żżejjem bihom, Carlo Diacono twieled iz-Żejtun fl-1 ta' April 1876, bin Orazio u Francesca Saveria Darmanin, li kienu żżewġu fl-24 ta' Ġunju fil-Kappella ta' l-Ispiritu Santu meta Orazio kellu 47 sena⁷ u tgħammed l-għada, fejn gie mogħti l-is-miġjiet ta' Carlo, Gwann Battista, Pietru Pawl, Mario, Antonio, Orazio u Salvator.⁸ It-tieni isem, Gwann Battista, kien dak ta' missier Orazio, fil-waqt li l-parrini kien Pietru Pawl Darmanin, missier ommu, u Marianna Diacono. Hu ċar, għalhekk, id-derivazzjoni tal-biċċa l-kbira ta' l-is-miġjiet mogħtija, L-isem principali kien dak ta' omm ommu, Carolina nee Domenico li kienet mill-Parroċċa ta' San Pawl, il-Belt.⁹

Il-familja kellha konnessjonijiet kummerċjali stretti mal-belt ta' Livorno, port prominenti Taljan fil-Baħar Ligurju.

Mro. Orazio Diacono, fundatur tal-Banda Beland, filmkien ma' martu Francesca Saveria nee Darmanin u ż-żewġ uliedhom subien – Carlo maġeb ommu u Gio Batta (Tittu) fuq missieru.

Carlo Diacono fi-età ta' 20 sena meta kien Surmaist Direttur tal-Banda Beland.

B'hekk insibu li wieħed minn ħut Orazio stabbilixxa ruħu bħala negozjant hemmhekk u Orazio fl-1837, ta' 12-il sena, mar qatta' sena miegħu, irritorna Malta għal-xahrejn, biex raga' siefer lura fejn issa dam sal-bidu tal-1843.¹⁰ Probabbilment, fis-snin īdejn ħu, Orazio tharreg fil-kummerċ biex seta' jħaddan din is-sengħa impenjattiva f' Malta.

Jingħad li Orazio kien vjolinista prim u tgħalleml Milan.¹¹ Li studja l-mužika f'Milan iż-żira jirriżulta improbabli, l-ewwelnett għad hu stess jistqarr¹² li 'in Livorno ... unicamente sono stato' u bejn Livorno u Milan hemm 'il fuq minn 200 kilometru u t-tieninett għax fl-istess dokument hu jsostni li minn dakħinhar li ġie lura Malta 'il quddiem 'non mi sono più assentato dall'Isola'. Jekk studja l-mužika barra minn Malta, din għamilha waqt il-perjodu li qatta' Livorno.

Li din hi premessa loġika tiġi wkoll mill-fatt li fl-1843, is-sena li ġie lura, għaqqaq id-Orkestra Żejtunija li minnha ħarġet il-Banda Beland fl-1861.¹³ Kien mužičista kapaċi, inventiv u prattiku, kif jixhud xi kompożizzjonijiet, fosthom marċi funebri, u xi riduzzjonijiet, bħal għażiell minn opri, merfugħa fl-Arkivju ta' din il-Banda.¹⁴

Ma setax għalhekk jonqos li minnufih induna li ibnu Carlo kien twieled b'xejri fundamentali u talent sustanzjali mužikali u mill-ewwel ha īsieb jissensibilizzahomlu.

B'facilità, Carlo tgħalliem idoqq, b'padrunanza mnebbha, l-kwartin u l-orgni. Ta' 15-il sena, ikkompona għal banda, innu f'gieħ Santa Katerina, Patruna ta' raħal twelidu, u li matul ħajtu dejjem ħass qima filjalji lejha. Beda jingħata kummissjonijiet biex jagħmel il-mužika f'xi knejjes qrib. F'Novembru 1892, meta kellu 16-il sena, idderiega b'xejn il-mužika tal-Quddiesa tat-'Te Deum' u tal-Matutin fil-festa ta' Santa Katerina u gie mogħiġi sufflè rigal u tant mar tajjeb li beda jingħata aktar u aktar servizzi fil-Parroċċa taż-Żejtun.¹⁵ Gradatament, ħajtu qabdet it-triq iebsa, indefinitiva, ta' mužičista professionista li matulha, tajjeb jew hażin, kellu jimxi.

Ukoll meta kellu 16-il sena, ittieħed l-aktar pass siewi fl-izvilupp tiegħu bħala kompożitur – beda jistudja taħt Pawlin Vassallo,¹⁶ weħed mill-erba' għalliema: l-aktar influenti u karizmatici fil-mixja sistematika u dinamika tal-mužika f'Malta¹⁷ (kif jixhud biċ-ċar il-kompożituri li ħarġu minn taħbi idej u li ddominaw dinamikament ix-xena mužikali totali f'Malta qabel it-Tieni Gwerra Kbira, mužičisti kompożituri li jinkludu lil Diacono innisfu, Josie Mallia Pulvirenti, Gużeppi Abdilla, Dumink Anastasi, Gużeppi Caruana, Agostinu Camilleri, Pietru Pawl Galea, Lorenzo Gonzi). Diacono dam jistudja taħt Vassallo għaxar snin shaħ u miegħu tharreg fl-istorja u l-foru tal-mužika, fil-kuntrapunt, fuga, orkestrazzjoni, vuċi u pjanu.

B'digriet tal-Kurja ddatat 18 ta' Dicembru 1899, inhatar organista fil-Parroċċa taż-Żejtun b'onorarju nominalita' 16s 8d (83c4) fis-sena, naturalment valur ta' dak iż-żmien. Fis-sitt anniversarju ta' din il-ħatra, issupplika lil Mons. Pietru Pace, Isqof ta' Malta,¹⁸ biex jordna jingħatalu onorarju aktar raġunevoli għax, kif kiteb, dak li kellu 'non è sufficiente per pagare lo spesa indispensabile della persona che si adopra per tirare il mantice'.¹⁹ Fl-20 ta' Lulju, 1906, it-talba ntlaqqhet u l-onorarju rdoppjalu.

II-Professjoni ta' Mužičista

Fiċ-ċirkostanzi soċjali u partikolari ta' Malta, l-għejxien prekarju ta' mužičista professionali dejjem straħi primarjament fuq żewġ sorsi – dak li jda ħa mit-tagħlim u dak li jaqla bħala maestro di cappella, direktur ta' baned u kummissjonijiet ohra.²⁰ Mill-kompożizzjonijiet kważi xejn għalkemm ħafna drabi waħda mill-kondizzjonijiet tradizzjonalment marbuta ma' l-impieg ta' maestro di cappella hi xogħilijiet godda miktuba spċċifikament għall-knisja li tathulu, biex b'hekk il-kompożizzjoni ma tibqax fenomenu astratt imma punt eż-żiżi ta' riferiment reali tal-kapaċità kreattiva tiegħi.

Bħala għalliem ma jidhirlx li Diacono nfluwenza l-mixja tal-mužika lokali daqs Pawlin Vassallo. Dan mhux neċċessarjament htija tiegħu għaliex il-kapaċità apparenti ta' għalliem tiddependi sostanzjalment mill-kapaċità ta' l-istudenti. Kellu studenti f'materji diversi – teorija, kompożizzjoni, kant, pjanu – iż-żda fiti minnhom għamlu marka dejjiema, jew għallanqas perticċibbi, fil-mixja kulturali ta' Malta. Fost dawn il-fiti insibu lil ibnu Frankie, lil Joseph Abela Scolaro, lil Willie Attard u lil Anton Muscat Azzopardi fil-komposizzjoni u d-direzzjoni, lil Joe Harrison u Anġlu Cefai fil-kant.

Fil-pjanu kellu wkoll lil Maria Stella Cannataci, imwielda ż-Żejtun fiż-17 ta' Awissu 1888,²¹ li, fuq bażi personali, kienet għalihi l-aktar studenta distinta u influenti għaliex saru jinhabbu u fil-15 ta' Novembru 1908 iż-żewġu.²² Marru joqogħidu f'dar fi Pjazza I-Kbira ż-Żejtun stess, fejn tweldulhom tmien ulied, ħamsa minnhom, fi ġraja traġika komuni dawk iż-

żmenijiet ta' kura medika fil-bidu ta' l-iżvilupp awtentiku tagħha u ta' kundizzjonijiet soċjali prekarji, mietu żgħar.

F'dawn iċ-ċirkostanzi familjari, il-problema dejjem perturbanti ta' l-għejxien, f'nuqqas ta' mezzi barranija, tkun aktar akuta.

Ma jidhix li Diacono kien interessa fid-direzzjoni tal-baned bħala mezz deċissiv ta' għejxien minkejja li dawn, ħafna drabi, kienu jħallsu adekwa tament lis-surmastrijet magħżula.²³ Tul għomru ma' żewġ baned biss kellu x'jaqsam. Fuq kollo, il-Banda Beland li għaliha, kull ġnejja juri, dejjem hass ġibda speċjali – għax kienet il-Banda 'ta' missieru', għax kienet taż-Żejtun, rahal twelidu. Kien surmast tagħha bejn l-1897 u 1903, u għal-kemm għadu ta' età żagħżugħha u fl-ewwel esperjenzi direttivi determinanti, evolviha f'banda superjuri fost l-aqwa ta' Malta. Ir-rispett reċiproku maħluq matul dawn is-snin ntwerha meta, wara l-id-deċċieda li ma jkomplix, il-membri nnominaw, u hu aċċetta, Direttur Onorarju tal-Banda, ġatra li baqa' jżomm u jgħoż sa mewtu.²⁴

R. Caffarelli, solista mal-Filar. La Valette u il-ghaliex Mro. C. Diacono iddedka l-'Fantasia Romantica'. Caffarelli kien habib kbir tas-Surmast Diacono.

L-anqas ma jfisser li ma apprezzax is-sehem ewlien i tal-baned Maltin fl-iżvilupp kulturali, soċjali u popolari ta' pajjiżna. Dan kien jafu u dejjem wera li jafu. Hekk, per eżempju, insibhu jattendi għal programm prestiqiżju li esegwiet il-Banda Prince of Wales tal-Birgu taħt it-tmexxjata-Surmast kapaċi Jean Gatt fi Pjazza Regina I-Belt fil-5 ta' Ġunju 1926, fl-okkażjoni selettiva ta' għeluq snin ir-Re Ġorġ V.²⁵

Fuq kollo, fl-1937 aċċetta jidderiegi 35 banda lidaqqew flimkien fuq Kastilja u fil-Main Guard, jiġifieri fil-bidu u fit-tmiem ta' sfilata memorabbli fil-festi kbar miżmuna fl-Inkoronazzjoni tar-Re Ġorġ VI.

Nhar is-Sibt li ghadda (12 ta' Mejju 1937), għall-habta tat-3 p.m. għall-okkażjoni tal-Festi tal-'Coronation', 35 Banda ngħabru hdejn Kastilja, fejn kien hemm qtajja kbar ta' nies minn kull naħha ta' Malta u Ghawdex. Hekk kif il-Baned, kollha bi-uniformiżżejjiet, kienu kollha hemm miġburin, daqqew il-koll flimkien l-Innu tar-Re taħt it-tmexxja tas-Surmast Diacono.... L-isfilata tal-Banded għaddiet minn Trieq Mezzodi għal Trieq Rjal u minn hemm baqqħet sejra f'Misraħ San Ġorġ.... Il-misraħ kien mimlib'mijietta' bandisti kollha b'uniformiżżejjiet ġoddha u ndaf, għadd kbira standardi Inglizi, Maltin u tal-Papa.... Rega' ndaqq l-Innu tar-Re kważi mill-Baned kollha li kien hemm taħt it-tmexxja tas-Surmast Karlu Diacono.... Ghad illi qabel ma

Imbagħad, probabbilment bejn l-1913 u l-1915, kien is-surmast tal-Banda Bormla San Ġorġ lil-assocjazzjoni magħha nibbet imhabba likienet 'il-banda ta' Pawlin Vassallo²⁶ li sikkit, ghallanqas fil-bidu, kien jitkolu jistotwixxha bħala surmast tagħha.

Ma jfissir li Diacono ma fehemx il-htigjiet partikolari ta' kompjizzjoni u direzzjoni ta' baned. Ix-xogħilijiet miktuba spċificament għalihom jixhud l-ip-dragonanza kompleta li kellu fuq din it-tip ta' mužika – bħala eżempju insemmu biss l-innu 'A Santa Caterina (Dei Sacri Ministri)' (1919),²⁷ xogħol meraviljuż, wieħed mill-aqwa ispirazzjonijiet assoluti li għandna Malta f'din il-forma mužikali; l-innu l-kbir l-ieħor tiegħu, 'Inno alla Immacolata' għall-Banda San Ġorġ u l-Fantasia Romantica għal pistolin solista u banda kbira li kiteb għal Reginaldo Caffarelli, trumbettista solista tal-Banda La Valette, xogħol armonikament u teknikament mill-aktar iebebs.²⁸

Żewġ programmi mill-Banda Beland taħt id-direzzjoni ta' Mro. C. Diacono li gew esegwiti lejjet u nhar il-festa ta' Santa Katarina 24 u 25 ta' Novembru, 1899.

IN OCCORRENZA DELLA SOLENNITÀ

Sanja Caferinā V. e M.

La Società Musicale "BELAND"
eseguirà in Piazza Maggiore del Zeitun
i seguenti Programmi

24 NOVEMBRE ALLE 7 P.M.

1. Marcia — *Il Trionfo* — DIA CONO
2. Sinfonia — *Fin di Secolo* — DIA CONO
3. Inno a Santa Caterina — DIA CONO
4. Pezzi scelti — *Poliuto* — DONIZETTI
5. Valse — *Un sospiro* — DIA CONO
6. Polka — *Puscia* — CERBARA

25 NOVEMBRE ALLE 3.30 P.M.

1. Marcia — *Saluto della sera* — DIA CONO
2. Sinfonia — *Stradella* — FLOTOW
3. Pezzi scelti — *Nabucco* — VERDI
4. Selection — *Aida* — VERDI
5. Valse — *Elatine* — LOWTHIAN
6. Polka — *The deep blue sea* — BEWELL

INNO BELAND

GOD SAVE THE QUEEN.

C. DIA CONO,
Direttore.

kienu saru ebda kuncertita' dawk il-Baned flimkien, indaqq bi precizjonik bira u hekk kif spicca reggħu nstemgħu applawsi kbar.

Il-Berka, 18 ta' Mejju, 1937, p. 10^a

Il-festi memorabbi nħalqu l-ghadha ta'din l-isfilata spettakolari meta l-Baned tal-Belt, King's Own u La Valette, daqqew programmi wkoll fil-Main Guard taħt il-patrociniu tal-Gvernatur, General Sir Charles Bonham-Carter.

Mro C. Diacono jidher qed jiddiriegi 35 banda f'daqqa fil-Main Guard fil-1937 fil-festi fl-okkażzjoni ta' l-inkorazjoni tar-Re George VI. Il-Banda Bandal kienet waħda minn dawn il-banded.

Il-Gvernatur wasal fis-7.45 p.m. u hekk kif kien dieħel il-Palazz qala' applawsi kbar.... Wara fit-taregħ fil-gallarija u ndaqq l-Innu tar-Re miż-żewġ Baned flimkien taħt it-tmexxija tas-Surmast Diacono.

Il-Berka, 18 ta' Mejju, 1937, p. 10

Naturalment, iż-żewġ Baned daqqew il-programmi tagħhom separatament, taħt is-surmast regolari tagħhom. Iżda hu ċar li l-Baned Maltin ta' dak iż-żmien kellhom stima kbira lejn Diacono.

Iżda l-ghan ewljeni ta' Diacono ma kienx li jdaħħal l-għejxien mill-baned, ħażja li kull evidenza turi seta' jagħmel faċiilment, imma principalment mill-mužika ekkleżjastika, u tradizzjonalment, il-maestri di cappella Maltin qatt m'accettaw direzzjoni regolari ta' baned. Din kienet l-ġhażla konxja tiegħu u għalhekk għażel li jipprova bhalta' qablu u dawk kontemporanji, minkejja s-sagħrafijiet nivoluti.

L-Influss tal-Motu Proprio

Il-problema inizjalita' Diacono kienet id-diffikultà qawwija li jinfila b'mod sustanzjali fil-knejjes, maqsuma kif kienu fil-bidu tas-seku bejn il-Kappella Bugeja u dik ta' Nani, b'rivalità ġejja u perikoluża bejn partitarji stinati jifullaw bi ħaġarhom il-knejjes fejji tinstema' l-mužika tagħhom, elementi popolari l-ġħamel il-problema aktar intransigenti u mwiegħra.

Din is-sitwazzjoni nkwardaha eżemplarment Dun Calcedonio Schembri, Kappillan ta' l-Imsida, meta fis-7 ta' Gunju 1901³⁰ fisser lili Mons. Isqof Pawlu Pace r-raġunijiet li wasslu biex jitlob, għall-ewwel darba fi ġrajet l-Imsida, il-hatra mmedjata ta' Maestro di Cappella regolari.

... ogni anno se ne muta il direttore che è causa di molti dissensi e lamenti.... Per eliminare del tutto ognqualsiasi partito... intende stabilire un Maestro di Cappella permanente.... Dietro opinione pubblica e unanime consenso di molti dei suoi figliani ha scelto per Maestro di Cappella il Sig. Riccardo Bugeja il quale ha già dato saggio della sua abilità e si trova direttore della musica di quasi tutta l'isola di Malta.

Imbagħad, fit-22 ta' Novembru 1903, festa ta' Santa Cecilja, patruna dinnejha tal-mužika, il-Papa Piju X xandar Manifest ta' programm esegwit mil-Banda Cittadina 'King's Own' taħt id-direzzjoni ta' Mro. Aurelio Donclich nhar il-Hadd 17 ta' Ottubru 1920. Fost is-sliet magħżula tispikka l-Marcia Trionfale ta' Diacono.

il-famuż 'Motu Proprio'³¹ li ta struzzjonijiet dettaljati u spċifici dwar l-istil mužikali li għandu jkun tollerat waqt funzjonijiet liturgici u amar li kull Isqof kellew jwaqqaf kummissjoni spċċiali ta' nies kompetenti biex tgħasses fuq din il-mužika. Imhabba li dik tal-Kappelili Nani u Bugeja, b'għeruq soda fl-opra, ma kienet bl-ebda mod immagħabbi skond il-linji mwaqqfa, dan l-editt letteralment rieghed b'qawwa skonċertanti l-hajja ekkleżjastika ta' Malta, fejn ir-rabja u l-istmellija ma naqsux, fejn interressi personali, prestiġjużi u finanzjarji kienu wisq aktar konsegwenzjali minn xewqat il-Ġerarkija tal-Knisja, fejn ingħadu u nkitbu kliem iebes li spiss qabżu limiti aċċettabbli. Min-naha l-oħra, il-Motu Proprio offra rifieda opportuna biex jidħlu elementi friski fil-mužika tal-knejjes, fosthom Carlo Diacono.

Ir-ragħad dam iċaqċaq għal għexierien ta' snin, ukoll wara l-Ewwel Gwerra Kbira³² u l-ghalqa tal-battalja nkludiet il-għażżetti.³³

Haun digia min beda ighemgħem, ghax din il-biccia ma ghogħbitux, ghaliex fanatici tal-musica għandna bizzejed. Imma il-Papa ma kalx li musica fill Cnejjes ma iridx; irida biss l-itcun xierka għat-tempiu t'Alla, u m'hux hafna bcejjec teatrali jakilbuhom f'Salmi, f'Antifoni u f'Tantum Erghi.

Malta Tagħna, 16 ta' Jannar, 1904, p. 1.

Il-problema inizjali kienet li ħadd ma kien jaf preciżament il-Motu Proprio, f'termini prattiċi, x'kien jimplika. Skond l-interpretazzjoni l-aktar dejqa, tħisser mužika tip Palestrina – kant bla ebda akkumpanjament ta' strumenti mužikali, inkluż l-orgni. Diacono, bil-faċilità straordinarja għal kompożizzjoni li kellew,³⁴ don kbir, ikkompona mill-ewwel mužika f'dan l-istil.

Nhar il-Gimħha il-Cbira, iz-Zejtun, fl'intervalli tal-Predica tat-tliet sīgħat ta' l-Agonia ta Sidna Gesu Cristu u uakt il-Matutintat-Tniebri, geu eseguiti 9 Responsori ġiodda miktubin mill-bravu Surma sur Carlo Diacono, li dauna in ghogħbu bill bosta tant għal musica originali li fihom, musica mictuba scond ir-regolamenti mahrugin mill-Papa Pio X, u fl-istess hin musica helua u armoniusa; chemm ucoll ghall-esecuzioni perfetta taħhom, li chienet hagia diffiċili, billi ma chien hemm il-ghainuna ta' l-ebda strument, u il-cori ta' ma duar 40 cantanti bein tfal u cbar chienu immixxijin biss bid-direzioni u bil-capacita ta' l-imsemmi sur Diacono.

Malta Tagħna, 16 ta' April 1904, p. 3

Din l-interpretazzjoni qajmet ghagħha minfuk, jekk mhux sarkastiku.

Cull hatt gie disgustat din is-sena fill festi tal-gimħha il-Cbira, fuk il-funzjonijiet li saru fill Cnejjes – specialment fill Cnisia ta San Guan, – cull hatt mar ghall-cursita, – biex jara x'qualita ta' musica keghda issir, – u cull hatt jitħol u johrog malair, maksum bid-dahk, meta jisma dac il-cant, li chien donnu ta hafna bahrin fis-sacra u xi hagħia għar!!! Fejn dari cont tisma fill Cnisia ta San Guan dic id-'Dextra Domini', 'Recordare', il-'Vexilla', u dauc l-'Improperi' ta uakt l-adorazzjoni tas-Salb, – chienu bcejjec ta' musica, li propju immissulec il-fond ta kalbec.... Ghall-hekk nispera, li għall-kuddies colloxx icun bhall ma chien kabel, – ghax dina hia ix-xeuka tal-Poplu collu.

Malta Tagħna, 23 ta' April, 1904, p. 2

Ta' min jghid li f'din l-epoka, maestro di cappella tal-Katidral Konkatidral kien Pawlin Vassallo.³⁵

F'dan it-taħwid midbiel, bil-partitarji horox jinsitu b'qawwa reżonanti fuq il-mužika tradizzjonal ta' Nani/Bugeja, is-sitwazzjoni ġenerali fit-tnejn inbidlet. Hekk, waqt il-festa ta' San Pawl

X'inighidu għal musica? X'sar minnu il-'Motu propriu tal-Papa? Mela cull hatt jagħmel l-irid? Mela il-ligi m'hix xorta uahda għal-cull hatt? L'Autorità Ecclesiastica x'inihi tagħmel?

Malta Tagħna, 18 ta' Frar 1905, p. 2

U kif sar f'San Pawl, naturalment sar f'tal-Karmnu:

Fill-festa tal-Madonna tal-Carmelu, saret l-istess musica ta dari, bl-istess strumenti, bl-istess virgogni, donnu uihed kighted jisma il-Banda il-Piazza.

Malta Tagħan, 29 ta' Luju 1905, p. 2

Kultant, biex tigi murija lealtà apparenti lejn l-Awtoritajiet, saret riferenza pacifista għall-Motu Proprio. Waqt il-Festa tal-Kuncizzjoni ta' Bormla

Ittra ta' Lorenzo Perosi ill Carlo Diacono li fiha huwa jistqarr kamm il-mužika sabiha tiegħi kienet ta' fareġ fin-niket li kien ġarrab u fl-istess waqt jifrahlu.

Il musica, fill Cnisia, taht id-direzioni tas-Surmast R. Bugeja, tigi bhas-soltu eseguita 'a piena orchestra', adattata pero scont il 'Motu propriu' tal Papa Pio X, u fiha ukoll jehdu parti bosta artisti tat-Teatru.

Malta Tagħna, 9 ta' Dicembru 1905, p. 2

L-addattament li sar probabilment kien it-tnaqqis tat-temp tal-mużika. Iżda wieħed irid jifhem li f'dik is-sitwazzjoni perikoluża, fejn l-imħuh saħnu żżejjed, fejn id-direzzjoni mill-Awtoritajiet baqgħet indeċiża u ambivalenti, probabbli għax hekk talbet is-sitwazzjoni, hadd ma seta' jlum lill-kappillani għall-attitudni konċiljatorja u 'status quo' li ġeneralement addottaw.

Safl-aħħar, f'Jannar 1907, l-Isqof hareġ iċ-Čirkolarit tant-mistennija u indisputabilment meħtieġa³⁶ fejn kategorikament ordna li mużika stil profan mimmlja tendenzi teatrali, preludi, interludi, kaballetti, repetizzjonijiet u taqlib tat-Testi Sagħi ma tinstemx aktar fil-knejjes. Fil-waqt li ppermetta d-daqq ta' strumenti mużikali li jistgħu jinkwadraw denjament il-kant, ta sitt xħur nifs biex il-maestri di cappella attwali jirrangaw il-pożizzjoni u wieghed it-twaqqif tal-Kummissjoni neċċessarja ta' nies kompetenti.³⁷

Is-sitt xħur għaddew.

Mela narau x'gej issa, icollomx iz-zeug Surmastrijiet idokku irtirata u jirtirau darba ghall dejjem, u jatu uisa lill-oħrain li għadom telghin u li għandhom id-dritt ighixu daksom, li keghdin bl'istudiu tahhom jictbu scomt chif irid l-Imkaddes Papa

Malta Tagħna, 10 ta' Awwissu, 1907, p. 1

Iż-żewġ surmastrijiet naturalment kien Riccardo Bugeja u Anton Nani li, għallanqas sa dak iż-żmien, għalkemm is-sitt xħur nifs kien għadda, kienu għadhom ma kitbu xejn skond id-direttivi ġoddha. Iżda, ukoll issa, sabu 'l min-jiddefendihom.

Jekk is-Sur Nani u is-Sur Bugeja imiddu għonkom u jictbu musica sacra gdida, chif irida il-Cap tal-Cnisia, m'hux seuua li jehdulhom il-Cappelli tahhom biex idahħlu il-hadd iħor; b'hux xierak li jittkajmu il-partiti, biex jinkala musmar u jituahħal iħor f'llocu.

Malta Tagħna, 28 ta' Settembru 1907, p. 2

Iżda l-istess artiklista kellu wkoll kliem ta' twiddib čar.

Jecc, pero, jibkħu jostinu ruħhom, bħalma ilhom jagħmlu tliet snin, jahtieg inħallu il-passioni fil-ġenb, jahtieg niflu li ma nistgħux nabbuza aktar mil-forza tal-partiti, jahtieg inbattu ilcoll bandiera uahda – il-bandiera tar-Religion, li trid minnha ubbidienza lejn Papa, fil-huejjeg collha tal-Cnisia.

Malta Tagħna, 28 ta' Settembru 1907, p. 2

Riccardo Bugeja sa fl-ahħar kiteb quddiesa fuq il-linji stabbiliti u tela' biha Ruma għal approvazzjoni tal-Kummissjoni Vatikana. Il-partitarji Bugejisti bi hrara u fiducijsi stennew aħbarijiet favorevoli.³⁸ Sadattant Carlo Diacono, mingħajr l-ebda daqq ta' trombifanfaruni, ikkompona mhux waħda imma żewġ quddiset kif ukoll salm 'Laudate Pueri' fuq l-istess paramentri u bagħathom Ruma. L-ahbarijiet bilgri waslu.

Ci congratuliamo col giovane ed erudito Maestro Carlo Diacono, degnissimo allievo del nostro Vassallo, il qual ebbe oggi da Roma la notizia che, il 3 del corrente Dicembre, ottenne l'approvazione di due Messe interi ed un 'Laudate Pueri', musicati ai termini del Motu Proprio, per piena orchestra ed organo. La Commissione romana, riunita in Roma nel detto di, 3 di corrente mese, approvò incondizionamente i tre lavori di musica sacra del giovane sullodato.

La Gazzetta di Malta, 9 Dicembre 1907, p. 2

Din l-ahħbar stupenda ġabet lil Diacono f'halq kulħadd, l-aktar meta l-approvazzjoni għal Bugeja hadet aktar fit-tul, zvolgiment li nkwestat serjament lill-partit tiegħu u saħħet id dawk li kienu jsostnu li s-surmastryjet l-antiki ma kellhomx abbiltà jikkomponu fit-termini tal-Motu Proprio.

Il Commissioni Rumana għamlet seduta fit-3 ta' dicembru fejn appruvat zeug Kuddiset shah u Laudate pueri tas-Sur Mast Carlu Diaconu, giuvni Malti ta' kapacita chirha ... mentri is-Sur Bugeja, li uasal Ruma fit-28 ta' novembru, biex igħaddi Kuddiesa tighu u jarda jigi malajr ghall-Concezioni, għadu hemm s'issa; u hafna Bugeisti chieni keghdin ixerrdu ix-xnighha li hu ma giex ghax il-Membri tal-Commissioni, billi telku għall-villeggiatura, mindu uasal hemm hu għadhom ma għamlu ebda sedutal ... Ghax haduha bi cbira daun il-fanatici, gentloġi u facchini? Tghid, mindu hareg il-Motu Proprio, kuddiesa waħda marret Ruma u ma gietx ipprezentata lill-Commissioni Rumana? Jistaksu lil certu Canonico mil-Culleggiata tal-Belt, li chien mar Ruma b'sorra musica

taht aptu! Mela, ghall fejn dan l'inquiet?

Malta Tagħna, 21 ta' Dicembru 1907, p. 2

Is-'sorra musica' hi allużjoni trasparenti għal komposizzjonijiet tal-Familja Nani li tagħha kienet il-Kappella Mužikali ta' San Pawl. Anton Nani, infatti, kien għadu ma kitibx il-'Messa in Fa' li f'nofs l-1908 ġibdet ukoll l-approvażzjoni tal-Kummissjoni Rumana. Dikta' Riccardo Bugeja sa fl-afħar għiet u l-Hamis, 30 ta' Jannar 1908, għamel kunkert generali tagħha fil-Kunvent ta' San Duminku, il-Belt, fil-preżenza folta ta' saċċerdoti, surmastryjet, professionisti, arċiprieti u kappillani, nies ta' partiti diversi, saħansitra Mons. Isqof Pace. L-esekuzzjoni, mismugħa b'attenzjoni assidwa, kienet trijon granduż għall-kompożitur li rebah applawsi frenetici.³⁹

Iżda ma kellux anqas Carlo Diacono xagħrejn wara;

Nhar l'erbha 1 ta' April il-giuvni Surmast Carlu Diaconu taz-Zeitun, zanzan geuua it-Teatru Manoel il-Kuddiesa minnu mictuba scont il-'Motu Propriu' tal-Papa regnanti chif ucoll 'Ave Maria' u s-salm 'Laudate Pueri'. It-Teatru chien mimli bhall baida b'nies ta' cull classi, u cull hatt baka mibluu b'dic il-musica tant perfetta fl'armonia taħha u fl-istruzzjoni chif ucoll tant sentimental. Ghall kull parti is-Surmast chien aplaudit freneticament.

Malta Tagħna, 11 ta' April 1908, p. 3

Il-successo riportato dal Maestro Diacono ha rivelato il suo genio; e se per lui segna il principio di una brillantissima carriera, dimostra ancora che una buona soda e piacevole musica di chiesa si può avere anche col 'Muto Proprio'.

La Gazzetta di Malta, 8 April 1908, p. 2

Il-fama miksuba ġiet ikkonkretizzata meta, fit-23 ta' Mejju, żanżan Quddiesa tal-Mejtin miktuba fi 3 ġimġħat għall-funeral solenni tal-mibki Arciprietary Senglean Can. Franc. Briffa.

Il-Kuddiesa mill'intelligenti u minn dauc li tasseu iħobbu il-musica scont il-'Motu Propriu', għiet imfahha bla kies, u kalu li hi Kuddiesa rari li bhala ftit inchitbu. Nifirhu b'kalbna colla l-is-Surmast Diaconu, u nixtiekku cull hena u incuraggiment.

Malta Tagħna, 6 ta' Ġunju 1908, p. 2

B'hekk Diacono kiseb il-propaganda ġusta li kien kompożit, irrisspettivament tat-talent possedut, għandu bżonn biex jirnexxi. Mal-medda taż-żmien, il-fama miksuba ssarfet f'parroċċi u knejjes oħra li hatru maestro di cappella⁴⁰ u l-holqien ta' partit qawwi mitluf fuq il-kompożizzjonijiet tiegħu daqskemm, jekk mhux aktar, kienu dawk ta' Bugeja u Nani, partit lighħadu sal-lum jaħlef inkondizzjonalment b'xogħlijetu. Fl-atmosfera taħra q kontemporanja, din ma kienet xejn faċċi u xhieda oħra tat-talent mužikali u direttiv li kellu.

Iżda wieħed ma jistax ma jispekulax x'kien jiġi kieku Nani u Bugeja, li kienu wkoll kompożituri dotati u kapaċi, flok ma strahu fuq il-partiti fi speranza fiergħa li s-sitwazzjoni ma tinbidilx, meddew idhom bla telfien ta' żmien biex jibnu repertorju shiħi skond il-Motu Proprio.

Konsolidazzjoni tal-Fama Miksuba

Il-konsolidazzjoni suprema tal-popolarità miksuba ġiet f'April 1918 meta fit-Teatru rjal it-telghet l-opra tiegħu L'ALPINO fi tliet atti b'kast ta' kantanti Taljani mill-aqwa diretta minn Mro. Ettore Perosio⁴¹

Judging from past compositions by the clever Maltese writer, it is expected that his new work will prove highly acceptable to the public.

The Malta Herald, 12 April 1918, p. 2

Carlo Diacono fl-1907 fl-żmien meta żewġ quddisiet tiegħu flimkien ma' 'Laudate Pueri' gew approvatli mill-Vatikan.

U hekk kien.

Ieri sera al Teatro Reale si dette la prima rappresentazione del 'l'Alpino' del Maestro Carlo Diacono con un successo colossale e con moltissimi chiamate dell'autore alla ribalta.

La Gazzetta di Malta, 17 Aprile 1918, p. 2

Judging from the ovation he received throughout the whole of the performance, Maestro Diacono has met the popular taste and popular favour.

The Malta Herald, April 17, 1918, p. 1

Success stepitus chella l'opra il gdida 'Alpino' tas-Surmast paajan tagħna Carlu Diaconu li marret in xena l-euvel darba fit-Teatru Rial nhar it-Tlieta 16 ta dan ix-xahar.... Is-surmast Diaconu icconferma il fama li igaudi ta veru Surmast li f'iddejha tista vdata cull xorta ta musica.

Malta Tagħna, 27 ta' April 1918, p. 3

It is with pleasurable pride that we chronicle the musical success achieved by our fellow-countryman, Mr. Carlo Diacono in the new opera, 'L'Alpino', recently staged at the Royal. It is not one of those successes 'd'estime' by a partisan public blinded by enthusiastic patriotism; but a genuine success for real musical worth, independently of any other consideration.

The Daily Malta Chronicle, May 2, 1918, p. 5

Mro. Carlo Diacono fl-1918 meta kkompona L'Alpino.

L'ALPINO marret in xena 9 darbiet, waħda mill-opri ta' kompożituri Maltin I-aktar li ttellgħu fl-ewwel staġun tagħhom – fis-16, 17, 18, 22, 23, 25, 27, 28 ta' April u fit-2 ta' Mejju.⁴² L-esekuzzjonijiet kollha bdew fid-9.00 p.m. hlief dik tal-Hadd, 28 ta' April, li kienet matinee fl-4.00 p.m. Tant irriżultat populari li Diacono gawda mhux, kif soltu jsir, minn wieħed imma minn żewġ Soiree d'Honneur – dawk tat-22 ta' April u tat-2 ta' Mejju – meta ġie mogħti rigali kotrana.⁴³

L'ALPINO għamlitu l-kompożitūr I-aktar famuž u onorat ta' żmien, status li kompla jiġi ġġustifikat ukoll wara bil-kompożizzjonijiet kotrana li kompla jikteb, il-biċċa kbira minnhom esegwiti taħt id-direzzjoni tiegħi stess b'sengħa u mpenn. Ma kienix għalhekk sorpriza li ħames snin wara ġie mogħti I-aktar posizzjoni prestiġjużha li jista' jircievi mužiċista f'Malta. L-Isqof Mgr. Dom Mauro Caruana (1867-1943) ħatru maestro di cappella tal-Katidral Kon-Katidral wara l-mewt ta' Pawlin Vassallo. L-ittra ta' nomina⁴⁴ kienet hekk:

Seg.ria Vescovile – Valletta
9 Febbraio 1923

Preg.mo Signore,
Compio il gradito incarico di informarla che Sua Ecc.za Rev.ma Arcivescovo Vescovo si è compiacuto nominarla Maestro di Cappella della Santa Chiesa Cattedrale alle stesse condizione del suo predecessore in questa carica, il compianto Prof. Paolino Vassallo. Nel congratularmi con Lui, ho il bene di dirmi con tutta stima

Suo Dev.mo
Can. E. Vassallo
Seg.io Gen.le

Preg.mo Signore
Sign. Carlo Diacono
C. Zeitun.

Ma jidhix li ssejħu applikazzjonijiet jew gew ikkonsidrati surmastrijet oħra; il-kapacità, il-fama, il-kompożizzjonijiet għamlu għażla awtomatika u logika. fil-laqgħa tal-Kapitlu tal-Katidral ta' l-14 ta' Frar il-hatra ġiet ikkonfermata.⁴⁵

• Rinalda Pavoni – is-sopran ta' L'Alpino

Is-Snin ta' Trankwillità Professionali

Hajjet Diacono issa laħqet livell ta' trankwillità professionali mixtieqa, ġatriet dejjem jiżdiedu ta' maestro di cappella u kummissjonijiet oħra ma jaqtgħu xen, b'reqqi kbira jikteb, jorganizza, jidderiegi, ħajja ta' kontinwitā u ta' żvolgiment ta' dak li hadem bis-shiħ għalihi. Izda l-ġlieda mal-ħajja, taħt forma jew oħra, rari tintemm qabel iż-żara tal-mewt.

Imħabba l-hatra li tah l-Isqof, biex jevita ħela ta' żmien fi vjaġġar, kellu jħalli raħal twelidu li tant kien iħobb u mar, mal-

Il-Cappella Polifonica tal-Kon-Kattidral ta' San Ģwann meta Mro. Diacono kien Maestro di Cappella. Waqfin (Xellug ghall-Lemin): C. Casapinta, C. Camilleri, Agostino Attard, C. Chircop, M. Gauci, Ignazio Sant. Bilqiegħda (Xellug ghall-Lemin): Ruggiero Falzon, Alfredo Galoa, Mro. C. Diacono, Victor Rutter, Gino Tua.

familja, jgħix il-Belt. Hawn, qis, ma kellux kwiet għax kemm dam joqghod hemm, biddel ir-residenza mhux anqas minn 4 darbiet. Beda f'dar fi Triq id-Dejqa, ġarr għal wieħed mill-appartamenti Valgras ta' Triq Sant'Ursula fejn, fil-25 ta' Ĝunju 1934, mietet martu Maria Stella. Mewħha kienet daqqa ta' ħarta kiefra li espremieha l'Quddiesa tal-Mejt mill-isbaħ, waħda mill-aqwa ispirazzjonijiet kreattivi u originali tiegħu. Il-Quddiesa temmha fid-9 ta' Novembru ta' l-istess sena u f'nota kommoventi fl-aħħar faċċata ta' l-ispartit kiteb:

Gesù misericordioso date l'eterno riposo all'anima di Maria Stella Diacono rapita all'amplessi dei suoi cari il dì
25 Giugno 1934.

Maria Stella Diacono – Il-mewt tagħha nhar
il-25 ta' Ĝunju 1934 kienet daqqa ta' ħarta
kiefra għal Carlo.

Ftit wara mewħha, hu u wiedu ġarrew għal dar fi Triq San Ģwann, quddiem Ta' Giežu, minn fejn imbagħad marru għal appartament f'St. Paul's Building fi Triq it-Teatru fejn damu sal-1940, sal-bidu tat-Tieni Gwerra Kbira.

Fl-istraġi mnissla, il-Belt, indawra bil-portijiet, ma kienitx il-post ideali fejn wieħed jgħix. Irritora ż-Żejtun fejn, għal ftit xhur, il-familja sabet rifuġju ma qariba. L-ahħar sentejn ta' ħajtu qattaghhom Hal Lija, f'dar sabiha fi Triq il-Kbira, fejn haffer xelter privat biex hu u wiedu jkunu jistgħu jistkennu mill-air raids kontinwi, kiefra u feroċi tal-ghadu.

Ma setax jonqos li dan iż-żmien waħxi, żmien iebes ta' biza', ta' mard, ta' ġu ġħami, distruzzjoni, ta' hajja inumana f'xelter mudlam, umdu, magħluq, m'affetwawx bis-shih is-sensibilità artistika u halliema tiegħu. Kien bħal lej mudlam tar-ruh li l-konkużjoni tragika u inevitabbli tiegħu kienet il-mewt li seħħet għal għarrieda, wara komplikazzjonijiet kardijaki u respiratorji, fil-15 ta' Ĝunju, 1942, fit-8.15 a.m.⁴⁶

Il-15 ta' Ĝunju 1942 kienet il-1017 jum tal-ġlied kontra n-Nažiżmu, jum li matulu sar diversi ħbit mill-ajru fuq Malta, jum meta fl-Afrika ta' Fuq kienet

għaddejja bla nifs u bla tregwa t-taqbida mdemma bejn it-Tmien Armata taht il-General Ritchie u l-Afrika Korps immexxija mill-General Rommel.

Imma, għal Carlo Diacono, it-taqbida issa kienet intemmet.⁴⁷

CARLO DIACONO – Komposizzjonijiet

L-Elementi Determinanti tal-Identità Mużikali

Biex tilhaq limiti validi ta' intuwizzjoni leġittima, kull konsiderazzjoni kritika ta' Carlo Diacono bħala kompożituri trid tkun ibbażata fuq żewġ fatturi centrali: l-influwenza kardinali fil-formazzjoni mużikali tiegħu ta' Pawlin Vassallo li taħt idejha studja għal għaxar snin shah taħt, fost oħra, Ernest Guiraud u Jules Massenet. Guiraud (1837-1892) baqa' msemmi għar-reċitativi li kiteb għal opra CARMEN ta' Bizet u għar-revijon u t-kompli ta' LES CONTES D'HOFFMAN ta' Offenbach iż-żeġda fi żmien kien magħruf u rispettat ukoll ghall-opri li kiteb. Mis-27 opra ta' Massenet (1842-1912) għadhom jissemmew MANON, HERODIADE, WERTHER, THAÏS u LES JONGLEUR DE NOTRE-DAME. Fuq kollex, it-tnejn kien l-ahjar żewġ ghalliema fil-Konservatorju ta' Pariġi, u għaddew lill-istudenti tagħhom, li barra Vassallo kien jinkludu ismijiet famuži bħal Bruneau, Leroux, Charpentier, Raubaud u Debussy, l-ahjar elementi tat-tradizzjoni mużikali Franciża, fl-impostazzjoni romantika ta' l-epoka tagħhom, fil-partikularijiet li jiddistinguwa minn dawk ta' skejjel oħra – il-klarità ta' l-espressjoni verbal drammatika fejn it-tifsira tal-kliem joħroħ naturali mill-mużika; id-delikatezza fl-użu sottili u ekonomiku ta' l-orkestra fejn il-hoss rikk tal-korda hu emfasizzat; l-invenzjoni brillanti fil-kuluri tal-frazi mużikali; il-melodija evokattiva, fina, sentimental, ħafna drabi b'insinwazzjonijiet senswali u trufijiet deklamatorji u kemmkemm malinkoniċċi; is-sempliċità elegant tal-linja vokali.

Giovanni Breviaro – It-tenur li kanta l-parti principali ta' l-opra FRAZIR ta' Paolin Vassallo

Dawn l-elementi kollha Vassallo rnexxielu jghaddihom lil Diacono biex b'hekk il-kompożizzjonijiet ta' dan għandhom dik it-tahwira Gallika li kompożituri oħra Maltin li studjaw l-Italja ma jipposedux. Hu l-ahjar kompożizzjonijiet ta' Diacono – per eżempju, l-antifona IN SEPULCHRUM (1929), il-Glorja tal-QUDDIESA IN MI BEMOLL, ir-romanxa AVE DELLA SERA (1934) – u dawn l-elementi ssibhom kollha. Taħbi id-direzzjoni ġusta ta' Vassallo, ix-xejriet naturali u reliġużi ta' Diacono, riflessi fil-mixja magħżula ta' ħajtu u f'bosta xogħilijiet, integrar ruħhom mal-principji romantici mużikali li Vassallo kien xorob minn Franzia. Diacono hu l-kompożitur kbir waħdieni li ma marx jistudja barra minn Malta. Izda indirettament mar – permezz ta' Vassallo.

Il-Motu Proprio, it-tieni element principali li sawwar l-identità mużikali ta' Diacono, kien l-appell tal-Papa Piju X f'29 paragrafi⁵¹ biex il-mużika tal-knejjes tkun mużika xierqa għal tempju kkonsagrat l-Alla, appell biex titneħha mill-knisja dik il-mużika li biha qalb in-nisrani titbiegħed għal kollex mill-preżenza t-Alla, appell biex titneħha mużika stil profan ibbażata fuq stil teatrali jew żeffieni, mimilja repetizzjonijiet, tempijiet mgħaġġla żżejjed, soli vokali jixbhu arja twila minn optra kompluta, ħafna drabi, bil-kaballetta, appell li certi strumenti tal-perkussjoni bħal katuba, tnabar, platti, qniepel, kif ukoll il-pjanu, ma jinstemgħux aktar fil-mużika liturgika, appell, f'kelma waħda, biex il-mużika tkun għas-servizz tal-liturgija mqaddsa u mhux il-liturgija għas-servizz tal-mużika.

Il-Motu Proprio emfasizza l-importanza tal-Kant

Gregorjan u l-polifonija stil Palestrina u pprobixxal-užu tal-vuċijiet femminili li, jekk ikun hemm bżonnhom fil-kumpless mužikali, kellhom jiġu mibdula għal vuċijiet ta' tħal subien. Ordnat li s-siltiet tal-Quddiesa (Kyrie, Glorja, Credo, Sanctus u Benedictus, Agnus Dei) li tradizzjonalment jitqiegħu għal mužika ma jiġux fragmentati.⁵³ Trattamenti għal vuċi solista kellhom jiffuraw porzjoni qasira tas-sezzjoni fejn jaħbtu u preludji fuq l-orgni jew fuq l-orkestra li jtellfu l-mixja tal-kliem liturgiku twaqeq. Kompożizzjonijiet fi stil atonal modern ma ġewx ipprojbiti sakemm ikollhom il-mertu u s-sollennità xierqa għal funzionijiet ekkleżjastiċi.

Biż-żmien, dawn il-parammenti stretti kienu fit it jew wisq rilassati. Per eżempju, fil-bidu tal-1907, l-Isqof ta' Malta fi-Čirkulari twila li ħareġ,⁵⁴ fost ħwejjeg oħra, neħha l-probizzjoni fuq l-instrumenti tal-perkussjoni ghalkemm dik fuq il-pjanu baqqħet. Aktar tard orkestrazzjoni b'kuluri brillanti u tempijiet xi fit mgħaż-ġġla bdew jingħalqu ghajnej waħda dwarhom. L-istess haġa, kompożizzjonijiet ta' qabel il-Motu Proprio, bħal Tantum Ergijiet għal vuċi solista, bdew jiżididulhom xi battuti sfond korali mingħajr ma jinbidel xejn aktar u jiġu eżegwiti. Testi sagri mmužikati skond il-Motu Proprio iżda għal vuċi solista bdew ukoll jiġu ttollerati.

Iżda, irrespettivament ta'dawn l-iżviluppi għalkemm għamel użu minnhom ukoll, il-mužika sagra ta' Diacono għandha għeruq shah fil-parametri mqiegħda mill-Motu Proprio. Hi għalhekk konxjament imċaħħda minn ħafna ghoddha ta' armonija, kontrapunt, forma u temp li l-kompożiżur utilizza b'kompetenza u originalità fix-xogħlijet mhux liturgiči. Li ħafna minnha, minkejja dawn ir-restrizzjonijiet vitali, hija teknikament brillanti, armonikament inventiva, tematikament varja u spiritwalment konvinċenti, hija xhieda ċara ta' talent mužikali impressjonanti u ta' fantasja eklektika.⁵⁵

Il-Mužika Sagra

Element anqas importanti mit-tnejn diskussi, iżda li jrid jiġi kkonsidrat xorta waħda, hu li d-diffikultà teknika tal-mužika sagra tiddeferixxi minn kompożizzjoni għal oħra skond il-forzi li l-kompożiżur jista' jikkmanda fiċ-ċirkostanzi īmposti. Xi festi fejn jagħmel il-mužika kien sekondarji u l-kummissjoni finanzjarjament restritta. L-istess jista' jingħad għal xi quddies tal-mejtin. Diacono kien kapaci jiktieb mužika ta' mertu addattata għal kull cirkostanza li bħala professionista, sab ruhu fihom. Hemm kompożizzjonijiet li għandhom akkompajjament biss għal orgni, oħrajn ta' facilità assoluta b'tessatura komda għall-vuċiġiet biex jistgħu jkunu esegwiti wkoll minn żewġ kantanti u orkestrina ta' fit elementi. It-tul ukoll ivarja – generalment is-salmi maħluqa għal Vespri Sekondi għandhom linja melodika ta' kant u orkestrazzjoni aktar konċiża minn dik tal-Primi Vespri.

Dan ifisser li evalutazzjoni xierqa tal-mužika sagra ta' Diacono l-ahjartkun ibbażata fuq ix-xogħlijet il-kbar, għalkemm dan ma jimplikax neċċessarjament tul li, fil-kuntest tal-Motu Proprio, hu primarjament funzjoni tat-test liturgiku mužikat. Forsi aktar minn kull konsiderazzjoni oħra, l-importanti hu l-intenzjoni tal-kompożiżur li johloq xogħol kbir kif ukoll il-maturità kreattiva milha. Dwar it-tieni, generalment insibu li x-xogħlijet sagħi ta' l-ahħar qis u għoxrin sena ta' ħajtu jgawdu minn ispirazjoni aktar zgura, zvilup armoniku u tematiku aktar sottili u inventiv, esperjenza mužikali li xxejjen problemi fil-fluwidità tal-kompożizzjoni.

F'dan il-perjodu insibu l-aqwa antifoni likiteb – ta' Santa Katerina *Prudens et Vigilans* (1926); ta' San Filep *In Sepulchrum*

Mro. Diacono flimkien ma' ibnu Frankie waqt mawra fil-belt ta' Firenze fl-Italja.

(1923); tal-Kunċizzjoni *Hodie Egressa Est* (1923); *Vade Anania* (1931) miktuba għall-Katidral; dik li kiteb għal San ġwann *Ingresso Zacharia* (1924)⁵⁶ – il-Quddiesa in Mi Bemoll (1938) *Laudate Pueri* (1937); il-Quddiesa tal-Mejtin (1934) li kiteb għal martu; u tant u tant oħra.

Ta' min jiġibet attenzjoni ukoll lejn il-kompożizzjonijiet bit-tema tal-Madonna bħall-Pregħiera alla B. V. Maria (1924), *Tra le Braccia della Vergine* (1935), *Invocazione alla Vergine* (1932), *Ave Maria* (1925 – meditazione a voce di contralto; 1935 – a soli voci; 1937 – per voce puerile) li jru mħabba specjalji, melodija fluwida li tinfed ħlejju l-qalb, tenerezza kbira, rivelazzjoni forsi subkonxja ta' mħabba u simpatija lejn I-Omm Verġni doloruža.

Majfissirx l-il-perjoduta' qabel ma kitibx xogħilijiet impressjonanti. Hemm, per eżempju, l-oratorio *San Paola Evangelizza i Maltese* (1913) fi tliet partijiet għal solisti, kor u orkestra;⁵⁷ hemm il-Quddiesa għall-Mejtin (1917) għal żewġ korijiet u orkestra li kienet iż-żanzet fil-quddiesa funebri tal-Provinċjal Patri Luigi Tonna Barhet tal-Franġiskani Minuri Konventwali fil-Knisja ta' Għiesu;⁵⁸ hemm l-antifona *Sancte Paulæ* li kiteb fl-1919 meta għamel il-mużika fil-Kolleġġjata ta' San Pawl il-Belt. Iżda f'dan il-perjodu kien l-aktar ikkonċentrat jistabilixxi lilu nnifsu, biex jagħmel impatt konkret fl-epoka kontemporanja diffiċċi, biex jiddikkjara kapaċità ugħwali, jekk mhux akbar, minn dik tal-kontemporanji, u ftit jew wiqqid din il-kondizzjoni infiltrat forsi inkonxjament f'dawn ix-xogħilijiet, ghalkemm jibqgħu realizazzjonijiet konkreti u mgarrba b'ghajnejha ispirazzjoni u stumaturi stilistici, specjalment fix-xogħilijiet it-twal, kultant aktar impressjonabbli milli qatt irnexxil joħrog wara, mimlija enerġija żagħżugħha imma mhux iċ-ċertezza ta' l-imgħalle.

Minn madwar 45 Quddies tal-Glorja li kiteb, l-aktar waħda magħrufa,⁵⁹ bla dubju mertu tal-valur intrinsiku li għandha, hi dik tal-1938 in mi bemoll għal tenur u baxx solisti, kor fi tliet partijiet (tenuri, baxxi u tfal) u orkestra kbira. Analisi konċiża tal-'Kyrie' u 'Glorja' minnha jistgħu jistgħidha juri l-lehma ħallieqa, il-frażi espressiva u t-teknika mużikali tal-kompożiutor.

Il-'Kyrie' hi f'forma ternarja, forma li kienet wiqqid għal qalb Diacono li fil-varjetà sempliċi jew komplexa tagħha kien jużahha ta' spiss. Preludju orkestrali qasir, misterjuż, pożittiv, jintroduċi l-ewwel frażi, 'Kyrie Eleison', talba 'pianissimo' mlissna mill-kor bl-gheruq tagħha fid-deklamazzjoni. It-tieni frażi 'Christe Eleison' hi djalogu delikat bejn it-tenur u l-baxx, bil-kor iżid il-karba tiegħu għall-hniena fejjieda fl-ahħar battuti. It-tielet parti, 'Kyrie Eleison', hi repetizzjoni ta' l-ewwel frażi u l-koda hi miżjud biex igħġib il-moviment fi tmien fiduċjuż. Il-mużika, fit-totalità tagħha, għandha bixra ta' konfidenza ħiemda u fidi reżoluta fil-kompassjoni t'Alla li johorġu direttament, kif dejjem isehħi f'xogħilijiet artistiċi superjuri, mit-tifsira tal-klie'm li taw l-ispirazzjoni lill-kompożiutor.

L-istess tħallihera herqana għat-tifsira tal-kelma fil-mużika tinsab fil-'Gloria' – tifhirt 'Alla f'dikjarazzjoni mużikali qawwija, mimlija valuri armoniċi, kontrapuntali u orkestrali. Fanfari ferrieħha ta'akkordi martellanti mill-strumenti tar-ram fuq kordi tremoli jidħi lu l-kant eżultanti tal-kor shiħi ifaħħar il-kobor t'Alla fis-sema u fl-art. 'Sostenuto' qasir jintroduċi t-tieni sezzjoni, 'Domine Deus', dwett deklamattiv ta' eleganza saħħarja, fi innisfu f'forma ternarja, bejn is-solisti. Interludju ta' ftit noti telghin fuq il-vjolinċell, strument li kien ħafna għal qalb Diacono, jintroduċi bidla ta' attitudni fit-tielet fażi: 'Qui tollis peccata mundi'. Wara stqarrija mil-kor mimlija umiltà u qima lejn dak li jneħħi d-dnubiet u l-htija tad-din ja, it-tenur jidħol b'kant ta' melodija mbikkija, mriegħda, fuq akkumpanjament delikat, li tħawwar

qisha talba titnieħed mill-vixxri tar-ruħ. Bidla oħra u l-żvilupp magistrali tal-bidu hu ripetut madwar il-klie'm 'Quoniam tu solus Sanctus', li jibni f'mewġiet b'qawwa dejjem tinfirex għal 'Amen' granduża li mużikalment tiehu s-sura ta' koda.

Xogħol profondament reliġjuż, dina l-Quddiesa hi bla dubbu r-rizultat instintiv tat-twenmin reliġjuż ħaj u profond tal-kompożiutor.

L-istess jista' jingħad għas-salm *Laudate Pueri* in la bemoll (1937) miktub għat-tenur solista, kora' tfal, tenuri u baxxi, u orkestra kbira⁶⁰ li, neħħi xi interventi qosra mill-kor shiħi (li hu wżat l-aktar biex jgħaqqa temma mużikali ma' oħra u biex jiġi żviluppat klajmaks aħħar li jolqot bil-vitalità kumulattiva tiegħu mal-klie'm 'Sicut erat in principio', jirriżulta dwett estensiv u kontrastanti bejn it-tenur u l-kor at-tfal. It-temi imitattivi li jiġi bejniethom għandhom ħjiet ta' konkors eżultanti minn min minhom ifaħħar bl-ahjar mod li All. Xogħol tassew kommoventi.

Andante

Ta' Ĝiežu, qala' ruxxmata tifħir mistħoqq fil-wisa'.

Come tutta la produzione del Diacono di nostra conoscenza, questa pagina inspiratagli dal famoso 'Cantico' risulta stesa con serietà d'intenti ed estrema raffinatezza di tecnica.

La Gazzetta di Malta, 4 Ottobre 1927

D'una bellezza particolare fu il 'Cantico di Frate Sole' composta appositamente per questa celebrazione centenaria e cantato splendidamente da un'eletta schiera di signori. Chi non sente ancora il pieno prorompere della luce diurna nel coro grandioso, el il dolce tremolare delle stelle nell'asolo, e il turbinare tremuloso del vento nei fremiti dell'orchestra?...

La Gazzetta di Malta, 10 Ottobre, 1927

L'ultima problema, il più grande, si impone La Morte. La musica non è cupa, non è triste, non parla di un addio, ma è una musica dolce, carezzevole, è la melodia più bella, perché questa è la grande ora di dio, nella quale si accoglie festosa una sorella, è la musica di un'estasi, di un sogno, di un transito.

La Gazzetta di Malta, 11 Ottobre, 1927

Arranġament ta' dan ix-xogħol kbir sar għall-Banda Beland minn Mro. Hector Dalli, Surmast Direttur bejn I-1955 u I-1980 u ġie esegwit b'success kbir fil-Festi Ċentinarji ta' l-istess banda li saru f'Settembru ta' I-1961.

Il-Mużika Profana

Naturalment, il-limiti imposti mill-Motu Proprio ma jaapplikawx għal kompożizzjonijiet intis i-ġħat-teatru jew għal xi salott. Fihom Diacono, hieles minn kull irbit mużikalment restrittiv, sata' jwassa' u jipprofondixxi l-lehma istintiva u l-figurazzjoni teknika. Iżda l-problema immedjata tal-mužicist prattiku fl-ambjent kontemporanju tiegħu, li kienet u

L-istħarriġ tematiku fir-riżorsi possibbi offerti mil-mužika, li qatt donnhom m'għandhom qiegħi limitabbli, jinsab ukoll f'kompożizzjonijiet mhux liturgici iż-żda fuq testi sagħi li, imhabba li l-esekuzzjonijiet immedjati kienu intenzjonati l-ewwelnett għal knisja, kellhom josservaw il-parametrital-Motu Proprio. Hal-fraż-It-tu ta' IL CANTICO DI FRATE SOLE (1927): 'Altissimo, omnipotente, bon Signore'. Wara preludju orkestrali indovinat ta' xi 40 battuta li jpingi, f'kuluri jgħamm Xu, iż-żerniq ta' jum ġdid jidhol kor ta' rgiel f'akkordju ta' do tonika, akut u miż-żum 'pianissimo' għal 4 kwarti, li jitlob kantanti ta' stoffa u teknika kbira, fuq il-kelma suġġestiva 'Altissimo'. Minn dawn l-ispazji għolja u etereali, li jridu jesprimu, b'semplicità suprendenti u innocent, it-tifsirtal-kelma, il-korfiż-żewġ fraż-żejjet ta' wara jinżel kważi ottava, jagħmel bħal inklin fond mużikali. Immak kliem ta' San Franġisk hekk jitlob, għax mhux biss huma kliem ta' tifħir, imma wkoll ta' sottomissioni u umiltà quddiem klob Alla, 'omnipotente, bon Signore.'

IL CANTICO DI FRATE SOLE jikxfil Diacono fl-aħjar tiegħu, melodjuż, inventiv, dinamiku, illuminat. Mhux ta' b'xejn limetanstema' għall-ewweldarba, fit-3 ta' Ottubru 1927, f'ċelebrazzjoni konklussiva tal-festi epici li kkomm memoraw is-seba' centinarju mill-mewt glorjużata 'San Franġisk t'Assisi fil-knisja

terra e del ciel, Canta fanciullo, Grido del cuore (1934) u Notte lunare (1939). Il-kontroll fuq is-sentimenti mużikali f'xi wħud, bħal f'Il canto del conscritto, m'huiwex rigidu bizzżejjed u f'xi waqtiet jiddegenera f'sentimentalizmu. It-test generalment, skond l-impożizzjoni ta' l-ambjent kulturali kollu ta' dik l-epoka u li fiha trawwem, hu bit-Taljan, iżda ghallanqas f'żewġ kaži – Malta Gawhra tal-Mediterran u Ghasel Malti hu bil-Malti, poeżiji qsar ta' Dun Karm, il-Poeta Nazzjonali.

Jekk ngħaddu għal kompożizzjoniżiż orkestrali nsibu li numru kbir minnhom, magħrufa bħala sinfoniji u overture, inkibu biex jindaqqu waqt il-festi sagri, l-aktar qabel il-Primi Vespri.⁶¹ Kollha juru abbiltà, kif wieħed jistenna minn kompożituri bħal Diacono, fil-immanigġjar ta'l-instrumenti ta'l-orkestra u fil-hoss wiesa' li jista' johrog minnha. L-impenn tekniku maħsub f'xi eżempji, bħal *Grande Scherzo in Fa Maggiore, Barcarola No. 2 u Balletto delle Bambole*, sew għad-direttur u sew għall-instrumentalisti jidher superjuri għal dak ta' xi bċejjeċ oħra.

Fost ix-xogħilijiet għall-pjanu, l-aktar li jispikka hu l-magħruf "Fantasie-Impromptu" (1928), xhiedata' għarfien fond tal-possibiltajiet ritmici-melodicità l-instrument, iddedikata ill Ildebrando Pizzetti u ppublikata minn A & G Carisch ta' Milan.

Iżda x-xogħol mhux sagru li jogħla fuq l-oħrajn, sew għat-tul u sew għall-kwalità, hu l-oprifit liet atti, L'ALPINO, fejn hemm l-utilizzar ta' idjoma mużikali aktar viċin l-epoka tiegħi milli qatt uż-a fil-mużika sagra. L-armonija hi mimlija modulazzjonijiet, f'waqtiet kuraġġjużi, u hemm ukoll it-thaddim ta' l-iskala b'sitt toni shaħ assocjata predominantement ma' Claude Debussy, f'tematici effettivi u espressivi. L-orkestra, iżjed milli sekondarja għall-vuċiġiet, hi importanti daqshom, tikkommenta, iżżejjen, tillidja, b'emfasi forsi żżejjed fuq l-instrumenti tal-korda.

Għalkemm L'ALPINO, kif sfortunatament huma l-biċċa l-kbira tal-opri ta' kompożituri Maltin, hi handikappata b'librett drammatikament dghajnej u vag, Diacono irnexxieu jjeznu b'melodija u intuwizzjoni mużikali għoljin.

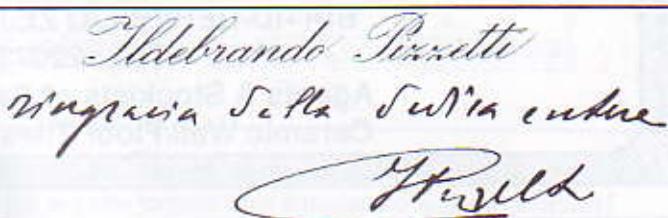
Sehem importanti, forsi mhux fl-izvilupp ta' l-istorja daqskemm għall-finjiet mużikali kuluranti, għandu l-kor li hu wżejt fuq linji patrjotti ġi magħrufa Verdjani – id-difiza militari tal-patrija kontra l-ghadu qawwi li jrid jikkalpestaha u jisirqilha unurha. Hekk, it-Tieni Att jagħlaq b'korr li għandu l-gheru qċar f'dan l-acċent, kantat mill-Alpini u l-Montanari jxejru enerġikament il-bandiera trikolori: 'O nuovi fratelli, d'Italia soldati, si mutino i fatti – a colpi d'acciar.' Għalkemm fi-

għadha vitali, u li naturalment tapplika daqstant għal haddiem oħra, titfaċċa meta jqis il-ġhan tax-xogħol li qiegħed jagħmel.

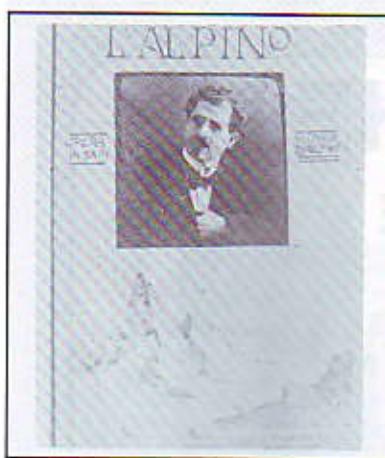
Hi sitwazzjoni kerha u sfortunata li kompożitür f'Malta dejjem kellu suq limitat għall-mużika li jikteb, kemm sagra u kemm profana. Iżda għal ta' l-ahħar l-għoqda għandha rabta soffokanti li ordinarjament ma tippermetti l-ebda nifs, jekk mhux dak ta' inizjattiva personali, normalment b'haġna talb u krib umiljanti, biex xi ħadd iħen għalih u jaħdimlu (darba f'mitt sena) xi xogħol li kkompona, jew, f'każ ta' kompożitür-direttur, dak llijinx il-piċċa u jipprova u jidher minnha.

F'dan l-ambjent diffiċċi u ostrużżjonista mhix sorpriza li l-mużika profana ta' Diacono m'hix voluminuża daqs dik sagra u li, minkejja dan, ammont sabiħ minnha għadha qatt ma għet esegwita. Nehħi L'ALPINO, tikkonsisti generalment f'bicċiet qosra ta' tliet generi: romanzi,⁶⁰ mużika orkestrali u mużika għall-pjanu.

Ir-romanzi huma għal vuċiġiet diversi, inkluż tat-tal, b'akkumpanjament generalment pjanistiku, kultant orkestrali. Jispikkaw fosthom *L'Ave della sera* (1934), *Il canto del conscritto* 1940), *Della*

Biljett ta' ringrażżjament milbghut illi Carlo Diacono minn Ildebrando Pizzetti fil-1928.

innifsu, il-ġest jidher xi fit banali u milgħub għall-għall-għallja, dan il-kormużikalment jibqa' wieħed mill-aktar numri sbieħ tal-opra kollha.

Imma l-opra hi mimilja b'waqtiet sbieħ li ġibdu applawси kbar waqt l-esekuzzjonijiet tagħha. Hemm id-dwett li bih jersaq għat-tmiem l-ewwel Att bejn it-tenur (Enzo) u s-sopran (Nella) – 'Dolce Nella – Enzo mio' – li fih l-assolo tat-tenur 'Quando ai raggi dell'alba divina', forsi l-aktar mument melodjuż ta' l-opra kollha. Jekk induru ghall-arji, insibu tnejn sbieħ ta' Nella, 'Son fiori colti dalla mano mia per Te, Maria'⁶² mill-Ewwel Att u dik tat-Tieni Att 'Sulle rive dell'Isonzo' b'mottiv ukoll patrījottiku. Hemm l-arja ta' Anna Rosa (mezzo-sopran) fit-Tieni Att, 'Foschi pensieri', u ż-żeġw arji ta' Andrea (baritonu) 'Solo e lungo dai miei cari' fl-Ewwel Att u dik tat-Tielet Att, 'Narrate, campane, a genti lontane', mument nostalġiku qawwi fil-panorama kambjanti ta' ġrajjet l-istorja. Fuq kollo hemm l-intermezz ta' qabel it-Tielet Att, 'espressivo e dolcissimo, klajmaks mužikali ta' l-ispirazzjoni artistika u teknika orkestrali espressiva.

Ritratt tal-manifest ta' L'Alpino.

Is-suċċess strepituz ta' L'ALPINO ma setax ma hajrx imidd idu għal xogħlijet simili. Iżdafl-ghoxrinijiet, l-enerġijaliegħu kienet ikkonċentrata principally fuq il-mužika tal-knejjes. Kien fil-bidu tat-tlettinijiet li sab il-nifs meħtieg biex ifittem librett xieraqq għalopra oħra. Din id-darba xtaq kittieb mhux Malti u permezz ta' Giacinto Tua (1894-1949), drammaturu magħruf, prokuratur legali u tenur drammatiku fil-Kappella Diacono, avviċina lil Palermitan Giacomo Armò, editur tal-ġurnal Retroscena.

Fil-bidu tal-1932 kellu l-librett f'iddejh,⁶³ kummiedja frivola f'att wieħed, VILLA AZZURRA, storja ta' mħabba gdida fuq l-isfondta' esperimenti qalbieni fl-izvilupp ta' l-ajrplan, ambientata gewwa villa lussuża fuq ix-xtajxa Mediterranea, b-inkorporazzjoni ta' elementi romantici, epici u groteski. Diacono talab xi tibdil li u fil-15 ta' Ottubru 1932, Armò kitiblu:

Ho apportato tutte le modificazioni di lei richiestemi a mezzo del comune carissimo amico Giacinto Tua. Desidero, adesso, una sua lettera, dopo aver re letto il libretto, che me dica un pò sull'opera ch'ella intende creare e per la quale formulo il più entusiastico augurio di fortuna!

Huwa u jaħdem fuq VILLA AZZURRA, Diacono beda jfittex b'hiegħha insistenti librett xieraq iehor u involva wkoll lill-kompożitor Taljan, Felice Lattuada⁶⁴ li miegħu kellu rabtiet ta' ħbiberija. Fis-27 ta' Mejju, 1939, Lattuada, f'ittra twila u stimulant, għamillu suggeriment meqjus:

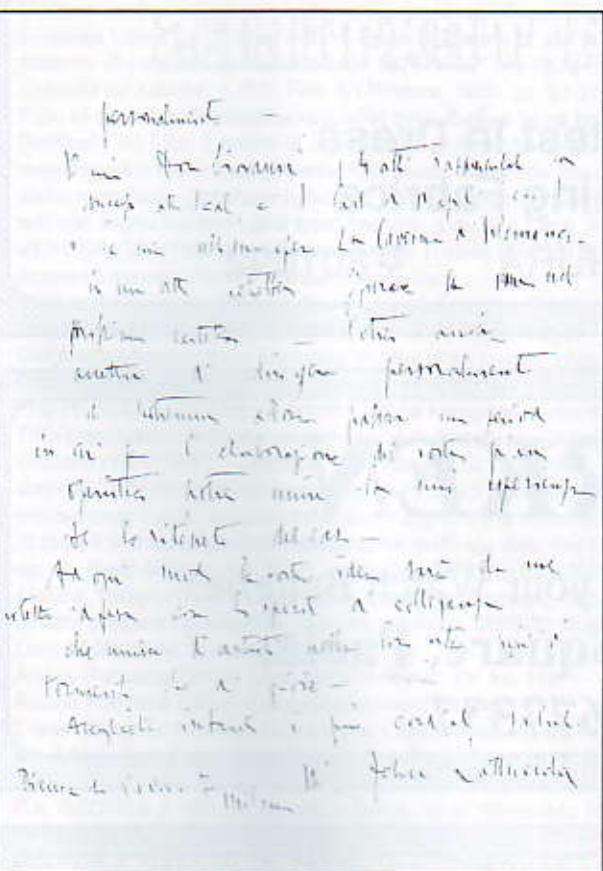
A proposito del vostro soggetto, perché non tentate di realizzare PAOLO E VIRGINIA sul meraviglioso racconto di Demardin de S. Pierre e che non ha ancora il suo degno musicista? Non esiste un intreccio lirico più commovente! Queste vecchie storie che hanno commosso tutto il mondo sono ancora il fondamento più sicuro per opere resistenti.

Jekk aċċettax dan is-suggeriment utli ma nafux, kif anqas nafu l-forma ahħarja li kellha tieħu VILLA AZZURRA għax fit wara, meta kien lesta biss l-abbozz kant-pjanu tagħha, Diacono miet. Kellu 66 sena.

The musical score consists of three staves for voice and piano. The top staff is for 'Conducente' (Conductor), the middle for 'Piccolo tenore' (Small Tenor), and the bottom for 'Tenore' (Tenor). The lyrics in Italian are:

*Ciudante Sant'Antonio
Inventate cosa.
Piccolo tenore
Gentile domani, che ingusto mai meno, to non
Mi...da e mi muen*

CARLO DIACONO – il-Gejjeni

Ittra tal-kompozitatur Felice Lettuada illi Carlo Diacono li iha jittkellem dwar l-ahhar opra tieghu LA CAVERNA DI SALAMANCA, kif ukoll ihajjar illi Carlo sabiex jgħaqqu l-esperjenzi tagħhom fil-qasam operistiku.

tal-Knisja, imma b'sens sinċier ta' nostalġija ġenwina lejn il-vera arti ta' mužika ekkleżjastika, ta' nies professjonisti bħal Diacono, Vassallo, Nani, Bugeja, Azopardi, Zerafa, li Alla żejjen b'talent mužikali li, fl-ahħar mill-ahħar, użaw bħala medjazzjoni bejn il-materja u l-ispirtu.

Imma, b'dawn l-iżviluppi li tmiemhom impossibbli tgħid x'sejjer ikun, ma nkunx sorpriz jekk il-mužika ta' Diacono, għada pitgħada, tiskot għal kollo fil-knejjes tagħna li għallhom għiet miktuba u tibda tistenna l-ħniena incerta ta' xi kunkert teatrali biex xi pagħni zgħarr minnha jinstemgħu mill-ġdid.... J'Alla dan qatt ma jiġi!

Ritratt kommemorativi miġbud fl-okkażjoni tal-festi ta' l-Inkoronazzjoni tar-Re Gorg VI wara li Mro. Carlo Diacono kien idderiega b'success 35 banda f'daqqi l'Misraħ il-Palazz. Ir-ritratt juri lili-membri tal-Kumitat organizzattiv fuq quddiem b'Carlo Diacono fin-nots. Fuq wara naraw diversi ufficjali tad-diversi baned. L-ufficjal tal-Banda Beland, is-Sur Giuseppe Camilleri jidher eż-żott wara Mro. Diacono, it-tielet wieħed mix-xellug. Fil-filiera ta' wara, it-tielet wieħed mix-xellug, jidher iben Carlo, Mro. Frank Diacono.

NOTI

1. Ma dawn wieħed irid iżid ukoll, għalkemm ma kinux influwenti daqs il-familji msemmija fil-qasam ġenerali tal-mužika tal-knejjes, il-Familja Galea u l-Familja Vella. Il-figura dominanti ta' din ta' l-ahħar kien Giuseppe Vella (1827-1912), avukat, mužicist u maestro di cappella tal-Katidral bejn 1875-1902. Ara ROB. MIFSUD BONNICI, *Mužicisti Kompozituri Maltin – maestri di cappella tal-Katidral*, A.B.C. Fine Art Printers, 1950, pp. 21-25.
2. F'din id-diskussioni, imħabba raġunijiet ovvji, thallem barra kompozituri li ghadhom ħajjin.
3. Sinfikanti hu l-fatt li tneħhi lil Josie Mallia Pulvirenti, l-erba' kompozituri l-ohra ta' mužika predominantment għat-teatru msemmija fuq kienu bbażati barra minn Malta. Geronimo Abos, Nicolò Isouard u Francesco Schira li t-tlieta nzertaw mil-Belt, siefu meta kienu ghadhom żgħażaq biex qatt ma rritornaw. Alessandro Curmi, li wkoll twieled il-Belt, kien jiġi u jmur u sitta mill-opri tiegħi kitibhom għal teatri barranin (p.e. San Carlo, Naplju) u t-tnejn l-ohra, ROB ROY (1832) u IL PROSCRITTO DI VENEZIA (1843) ittellgħu t-Teatru Manoel. L-ebda opra mit-tlieta l-ohra ma ġiet sal-lum esegwita Malta, hlief għal waħda ta' Isouard li dehret it-Teatru Manoel ricentement.
4. Għal tagħrif konċiż u ġenerali dwar l-istorja tal-mužika f'Malta ara JOSEPH VELLA BONDIN, *Malta's musical heritage – form and influences*, The Sunday Times, April 2, 1989, pp. 22, 23.
5. Qiegħed nishaq fuq it-terminologija 'mužika għall-knejjes' għax hi aktar wiesa' minn 'mužika liturgika'. Il-mužika miktuba minn Diacono għall-knejjes tħalli mužika liturgika, mužika sagra oħra bhall-Kantati DIVI ANTONII TRANSITUS u IL CANTICO DI FRATE SOLE, u mužika orkestral li kitibha konxjament biex tkun esegwita fil-Knejjes.
6. Tifix importanti u utli f'dan il-qasam għamluh, fost-ohrajn, George J. Vella u C. J. DEBONO, *Is-Surmast Carlo Diacono (1876-1942)*, l-Orizzont, 16 ta' Novembru 1967, pp. 7, 8 u GEORGE J. VELLA, *Carlo Diacono – Genju Mužikali Malti*, serje ta' 7 artikli li dehru f'l-Berqa, bejn il-15 u t-23 ta' Novembru, 1967. Dina s-serje tifforna l-aktar biografija estensiva li qatt inkibet dwar Carlo Diacono u mħabba li t-tagħrif li fiha hu miksub minn sorsi qrib ħafna tal-Kompozitur, tista' titqies awtorevoli. Xi żbalji li fiha huma generalment żvisti tal-memorja dwar fatti milli żbalji ta' fatti nfusħom. Ara wkoll ROB. MIFSUD BONNICI, op. cit., *Carlo Diacono*, pp. 37-41, u Can Cap. VINCENZO CARUANA DEI CONTI GATTO, *Malta Artistica Illustrata, Parte 2da, Musica*, Tipografia della Casa di San Giuseppe, Hamrun, 1910, pp. 61, 62. Dwar Mro. Frankie Diacono, iben il-Kompozitur u Direttur prezenti tal-Kappella Diacono, ara ROB. MIFSUD BONNICI, *Mužicisti Kompozituri Malti u Ghawdxin tal-Bieraħ u tal-Lum*, Malta, Giov. Muscat 1951, pp. 61-63.
7. Arkivju Parroċċa Żejtun, *Libro Matrimoniorum XV*, fol. 116.
8. Arkivju Parroċċa Żejtun, *Libro Baptisatorum XX*, fol. 91.
9. L-isem jinsab fis-ċertifikat taż-żwieg ta' Orazio Diacono; ara Nota 7. Li kienet mill-Belt johroġ miċ-ċertifikat taż-żwieg tagħha; ara Arkivju San Pawl il-Belt, *Registru taż-Żwieg Sena 1843*. Dan iż-żwieg ġie cċelebrat fis-26 ta' Novembru, 1843.
10. Arkivju Kurja Floriana, *Stato Libero, Anno 1873*, N.ro 116: Stato Libero del Sig. Neg. te Orazio Diacono.
11. P.e. GEORGE J. VELLA, op. cit., Il-Berqa, 15 ta' Novembru 1967, p. 4.
12. Fit-talba għal stato *libero*. Ara Nota n.ru 10.
13. GEORGE J. VELLA, op. cit., Il-Berqa, 15 ta' Novembru 1967, p. 4. Ta' min jgħid iż-żda li E. B. Vella fil-ktieb tiegħu *Storja taż-Żejtun u M'Xlokk* (1927), jagħi s-sena tal-formazzjoni ta' din l-Orkestra bhala 1858.
14. L-Appendici għal l-Artiklu, kontribwi minn C. J. Debono, jagħti dettalji dwar il-mužika.
15. GHAQDA MUŽIKALI BELAND, *Programm tal-Festa 1988*, Kurzitajiet mil-Arkivji, p. 31. Dan il-pamflet jigbor fih ukoll intervista ma' Mro. Frankie Diacono dwaru u dwar missieru magħmulu minn C. J. Debono, pp. 49-51.
16. Studju mužukali ieħor ħadu minn għand missieru. Hemm probabilità kbira wkoll li xi ta-lezzjonijiet minn għand Michelino de Ferraris. Dan il-mužicista Taljan, li skond tagħrif mogħi minn GEORGE J. VELLA, op. cit., Il-Berqa, 15 ta' Novembru, 1967, p. 4, ingieb Malta minn Orazio Diacono biex jgħinu fit-tmexxja tal-Orkestra/Banda Beland, hu figura interessanti ħafna u xi fit-misterjuż. Kien kompozitur tajjeb ħafna u f'diversi arkivji lokali hemm mužika tiegħu li għadha tigħi esegwita sal-lum. P.e. fl-Arkivju mužikali tal-Katidral ta' Ghawdex hemm mhux anqas minn 65 kompozizzjoni tiegħu, li d-dati li jgħib, fejn din hi miktuba, tvarja bejn l-1853 u l-1867. Kellu facilità kbira fil-kompozizzjoni; jingħad li min kellu bżonn xi biċċa mužika minn għandu kulma kellu jagħmel joħod lu xi xorb alkoħoliku bhala hlas u De Feraris kien jiktibhielu dak il-hin stess.
17. L-ohrajn huma Mikielang Vella (1715-1792), Giuseppe Burlon (1772-1856) u Giuseppe Spiteri Fremond (1804-1878). Biżżejjafu ta' dawn it-tlieta jinsabu ROB. MIFSUD BONNICI, *Mužicisti Kompozituri Malti u Ghawdxin*, op. cit. Ta' min jgħid li hemm kontinwazzjoni importanti fil-kwalità ta' tagħlim għax ta' wara, f'ordni kronologika, studja għand ta' qablu għal kumla l-erba li huma studjaw taħt surmastryiet oħra, inkluzi barranin.
18. Arkivju Kurja Floriana, *Supplicationes*, Kaxxa 57, 1905-1906, N.ru 171.
19. Din il-problema daż-żmien fortunatament m'ghadha teżisti ghax l-orgnijiet kollha elettrizzati.
20. Bhal quddies novell, quddies tal-mejtin, xogħol ta' kopjar jew irrangar ta' mužika, addattamenti orkestrali, ecc.
21. Arkivju Parroċċa Żejtun, *Libro Baptisatorum XXI, XVII*, fol. 168v.
22. Arkivju Parroċċa Żejtun, *Libro Matrimoniorum Nru. ?? Fol. ???*.
23. Tant hu hekk li numru sabiħ ta' surmastryjet Taljan f'Malta kienu jaqilgħu ghajxien sodisfaċenti billi jidderiegu baned. Dawn jinkludu lil Cardenio Botti, Aurelio Doncich, Raffaele Ricci, Antonio Miruzzi u Giovanni Giumarra.
24. Din l-informazzjoni u dik dwar Paolin Vassallo u l-Banda Beland kif ukoll dik dwar C. Diacono u l-Banda San Ġorġ għaddewhomli C. J. Debono u Sunny Aquilina. Ara wkoll *Diskors Kommemorattiv fuq il-Kompozituri Malti Karlu Diacono* (magħmulu minn Giovanni Farrugia) Leħen is-Sewwa, 21 ta' Lulju 1942, p. ?? u *Guida Generale di Malta*, Malta, Giov. Muscat, specjalment tas-snin 1899-1905, sejjjoni *Socjetajiet Filarmonici*.
25. L-influenzza li kellu Pawlin Vassallo fuq Diacono kienet tmur aktar l-hemm minn dik ta' surmast - student. Diacono dejjem mexa fuq l-eżempju ta' Vassallo, kien l-ahħar student tiegħu u t-tnejn kellhom rispett reciproku għat-talent ta' xulxin.
26. Il-forma mužikali bażiķa ta' dawn l-inniżiet għal banda u vuċċijiet li ħafna drabi huma magħrufa bhala *Inni di Gloria* hija dik tal-Kantata, iż-żda minnflok għal orkestra u vuċċijiet huma miktuba għal banda u vuċċijiet.
27. Dan ix-xogħol jinsab fl-Arkivju tal-Banda La Valette.

28. Ara *Malta Tagħna*, 12 ta' Ġunju 1926, p. 1.
29. Fil-harġa ta' *Il-Berqa* ta' l-14 ta' l-istess xahar hemm il-lista tal-baned li hadu sehem, okkażjoni unika fil-istorja tal-baned Maltin. Fosthom kien hemm iż-żeġw baned taż-żejtun.
30. Arkivju Kurja Floriana, *Supplicationes, Miscellanea*, Kaxxa 70, N.ru 125.
31. *Motu Proprio* hu t-titlu mogħi l-id-digrieti dwar l-amministrazzjoni interna tal-Knisja mahrūga mill-Papa 'minn rajh'. Ifisser li l-Papa fuq inizjattiva personali jiġi formola d-dokument kif irid hu u għalhekk id-digriet mhux riżultat ta' xi talba minn haddiehor. Fil-istorja tal-Knisja jeżistu ruxxmata digrieti *Motu Proprio*.
32. Ara, p.e., *Malta Herald*, 10, 14, 20, 22 ta' Settembru 1923; *Il-Popolo di Malta*, 10, 12, 14 ta' Settembru 1923; *Malta Tagħna* 22, 29 ta' Settembru, 1923. Iżda dawn huma biss eżempji, ikkonċentratu fuq xahar wieħed biss ta' dak iż-żmien. Wisq nibża' li l-problema ta' x'inhi l-mužika sagra m'għandhiex soluzzjoni prattika u għadha tberren u tibqa'. Li jinbidu huma l-protagonisti. It-tnejn ewlenja bejn iż-żeġw gwerer kbar kienu Luigi Vella (1868-1950) bin Giuseppe Vella maestro di cappella tal-Katidral, mužičista hu wkoll u kompożiżur ta' 4 opri: GIORDANO, NOTTE NUNZIALE, COSTANZA, u ROSALINDA, u Josie Mallia Pulvirenti (1886-1964), kompożiżur l-aktar ta' mužika orkestralii impressionista u rebbieħ ta' l-ewwel premju fil-Konkors Mużikali mniedi taħt l-awspici tal-Impresa Teatru Rjal fl-1923 bil-Poema Sinfonika *Impressionismo*. Inħoss li l-bravura straordinarja ta' dan il-kompożiżur, student ukoll ta' Pawlin Vassallo, mhix magħrufa biżżejjed, forsi ghax ix-xogħiġiet tiegħi huma pjuttost diffici.
33. Il-gazzetti, tista' tghid, kienu dawk kolha ta' l-epoka iżda hawn qiegħed nillimita ruhi l-aktar għall-Malta *Tagħna*.
34. Kompożiżur ieħor li kellu din il-facilità straordinarja kien Nicolò Isouard. Ara JOSEPH VELLA BONDIN, *Nicolò Isouard – His Years in Malta, l-Nicolò Isouard de Malte*, ed. Can. John Azzopardi, Friends of the Cathedral Museum, Mdina, Malta, 1991, pp. 21-43.
35. Biografija ta' Pawlin Vassallo tinsab ROB. MIFSD BONNICI, *Mužičisti Kompożiżuri Maltin – Maestri di Cappella tal-Katidral*, op. cit. pp. 33-37 u REV. KANONKU JOSEPH BONELLO, *Paolino Vasallo 1856-1923*, stampata fil-programm ghall-KUNCERT VOKALI U ORKESTRALI li kien organizza d-Dipartiment tal-Kultura f'Bormla, 7 ta' Frar 1991. Biex juri l-ferment li kien qajjem Malta l-Motu Proprio, Rob. Mitsud Bonnici, op. cit., p. 35, iġib dan l-episodju: "Is-Surmast Pawlin Vassallo u l-mužikanti htigħilhom jissakku fuq l-orgni ghax in-nies għamlet għalihom billi ma daqqewx l-Antifona ta' dari. U wara kolox, sa ma rikbu l-karrozzini garawhom il-ġebel minn fuq il-bjut!"
36. Ara *Il-Motu Propri (Ristoriam tottu in Cristo)*, artiku f'Malta Tagħna, 23 ta' Marzu, 1907, pp. 1, 2, li jaġhti sommarju ta' din id-Cirkolari twila.
37. Iżda din il-Kummissjoni lokali ma jidher li twaqqlet qatt, probabbilment imħabba l-problema insolubbi ta' min kienu jistgħu jkunu l-membri tagħha fis-sitwazzjoni eżistenti skabruża fejn l-aqwa mužičisti kontemparanji kellhom interassi personali fil-mužika tal-knejjes. Iżda l-Isqof Pace, li evidentement dejjem fehem din il-problema, kien għamel arrangamenti biex surmastiġiet Maltin jibagħu l-mužika ghall-konsiderazzjoni tal-Kummissjoni Vatikana. Ara l-ittra datata 22 ta' april, 1904, mibgħuta minn Mons. Isqof Pace lil Don Lorenzo Perosi, direktor Mužikali tal-Kappella Sistina, Arkivju Kurja Floriana, *Corrispondenza Pace 1904-05*, N.ru 36. Iżda xi mekkaniżmu biex il-mužika ta' dawk il-kompożiżuri li kienu johduha l-Kurja tigi eżaminata lokalment maż-żmien nibet ghax jeżistu ħafna komposizzjonijiet immarkati, skond l-użanza li biha kienet tintaghraf mužika approvata, "Tollerata ad nutum" bl-Autorità Ekklesjastika lokali.
38. Ara, p.e. *Gazzetta di Malta*, 6 ta' Settembru, 1907 u Malta Tagħna, 14 ta' Settembru, p. 3 u 7 ta' Dicembru, 1907, p. 3.
39. Malta Tagħna, 8 ta' Frar 1908, p. 1.
40. Element ieħor li favorixxa xi hatriet kienet il-mewt ta' Riccardo Bugeja fl-1926 meta t-tifel tiegħi Censinu (1910-1967) kien zghir wiśq biex 'jiret il-Kappella Bugeja u fin-nots ta' l-istudi tiegħi mužikali. Fl-1931 miet ukoll Giuseppe Caruana li kien Maestro di Cappella tal-Parroċċi ta' San Duminku, il-Belt, Mosta, Gudja, Marsa, Hal Lija, Zebbuġ, Mellieħa, Imsida. Ara ROB. MIFSD BONNICI, *Mužičisti Kompożiżuri Maltin u Ghawdexin*, op. cit., p. 54. Xi whud mill-Kappelli ta' Bugeja u Caruana gew mogħiġi li Diacono.
41. Il-kast kien: Baxx - Agostino Caro (Franz); Mezzo-Soprano - Bianca d'Amico (Anna Rosa); Soprano - Rinalda Pavoni (Nella); Tenor - Giuseppe Michel (Enzo), Baritonu - Aristide Anceschi (Andrea). Ara *Gazzetta di Malta*, 16 ta' April, 1918, p. 1. Il-librett hu tal-Prof. Ramiro Barbaro di San Giorgio.
42. Dawn id-dati meħuda minn *The Malta Herald*, April 13, 17, 18, 22, 23, 25, 27, 29, 1918, kolha p. 1.
43. L'ALPINO kisbet success leħor kbir meta Mro. Frankie Diacono tellagħha fir-Radio City Opera House, Hamrun, fi Frar 1946, b'kast kollu kemm hu Malti magħmul minn: Carmel Kirkop (Franz), Rosa Samut (Anna Rosa), Bice Ciappara (Nella), John Lopez (Enzo), Paul Xerri (Andrea) u l-partijiet żgħar, Gemma Sammut u Jolanda Abela, direktor ta' l-Orkestra: Mro. Frankie Diacono; Surmast tal-Kor: Mro. A. Muscat Azzopardi; direktor tax-Xena: Charles Bisazza; Direttor Artistiku: Orazio Diacono. F'kumment twil fuqha, it-Times of Malta, tas-27 ta' Frar 1946, fost affarrijiet oħra, kitbet: "Apart from the merits of the opera itself, this performance of L'ALPINO before a crowded Radio City Opera House showed that when a production is patiently rehearsed and when the orchestra approaches an adequate composition, the results achieved are almost a foregone conclusion.... It was through the indefatigable energy of young Mro. Frank Diacono, the composer's son, that the result was of such a high standard."
44. Arkivju Kurja Floriana, *Corrispondenza 1923*, Private N.ru 12, Nomina Carlo Diacono Maestro Cappella cattedrale. Ara wkoll ibid, Capitolo N.ru 2.
45. Arkivju Mużew Katidral Imdina. Minuti Kapitolari 1923, Vol. 68, Fol. 79v.
46. Obitwarji dehru, fost oħrajn, fil-Leħen is-Sewwa, 16 ta' Ġunju 1942; Il-Berka, 17 ta' Ġunju 1942; Times of Malta, 17 ta' Ġunju 1942. Imma l-isbah obitwarju kien dak ta' Dun Karm, il-Poeta Nazzjonali, bil-poezija, *Karlu Diacono – Mužičista u Kompożiżur Malti*, f'għeluq is-sena minn mewtu. Dina l-poezija tinsab f'DUN KARM – IL-POEZIJI MIGBURA, edizzjoni kritika ta' Oliver Friggieri, pubblikazzjoni Klabb Kotba Maltin u Karmen Mikallef Buhagar, 1980, p. 309. Dun Karm, minn Haz-Zebbuġ, kien ja f-sewwa l-mužika ta' Diacono li kien maestro di cappella ta' l-istess rahal.
47. Hemm aspetti oħra fil-hajja artistika ta' Diacono li ma ġewx eżaminati. L-aktar importanti l-kapacità determinanti li kellu ta' direktor karismatiku ta' l-Orkestra. Kien membru wkoll, ma' Arturo Galea u E. Amato Gauci, tal-Giunta Teatrale (Teatru Rjal) bejn l-1937 u l-1939. Fit-28 ta' Ottubru 1923 ġie elett membri tal-kumitat tal-Unioni Musicali Malta. Minn din harġet, fis-16 ta' Dicembru ta' l-istess sena, "La Camera degli Autori e Compositori di Musica Maltese" li tagħha Diacono kien ukoll membru flimkien ma' kompożiżuri oħra ewlenin tal-epoka. Ara *The Malta Herald*, 16 ta' Jannar 1924, dwar dan.

48. Vassallo kien irregala l-vjolin tiegħu lil Diacono. Dan issa jinsab għand Mro. Frankie Diacono.
49. Mal-biografija mniżza l-Nota N.ru 35, ara wkoll Can. Cap. VINCENZO CARUANA DEI CONTIGATTO, *Malta Artistica Illustrata*, op. cit., pp. 56-61 u ULDERICO ROLANDI, *Musical e Musicisti in Malta*, Edizione dell'“Archivio Storico di Malta”, Raffaello Giusti - Livorno, 1932, pp. 82, 83.
50. Domenico Amore (?1815-?1898) vjolinista u kompożitour, twieled i-Italja, issettilja Malta fejn iżżeewieg 'l-oħt Vincenzo Bugeja, u dderiega sew fit-Teatru Manoel u sew fit-Teatru Rjal. Ara ULDERICO ROLANDI, *Musica e Musicisti in Malta*, op. cit., pp. 91, 92.
51. L-importanza storika tal-Motu Proprio ntweriet fil-parti ta' qabel. Ara wkoll Nota N.ru 31.
52. Jekk wieħed jieħu l-Glorja, tal-QUDDIESA IN FA (1776) għal kor doppiu, orkestra doppija u solisti, ta' Francesco Azopardi li kien maestro di cappella tal-Katidral u li saret referenza għalihi fl-introduzzjoni ta' dan i-studju, isib li l-kompożitour ha dan it-test sagru, arbitrarjament iddīvied fi 8 biċċet, u kteb kompożizzjoni għal kull biċċa, bi preludju orkestrali u bit-tul meħtieġ miksub b'repetizzjonijiet kotrana tal-kliem, u b'kadenza li ġgib fi tmiem totali kull biċċa. It-taqsimiet huma: Gloria – glorificamus te (kor doppiu), Gratias agimus (solo sopran), Domine Deus Rex caelestis (dwett sopran, kontralt), Domine Deus Agnus Dei (solo baxx), Qui tollis (oktet), Qui sedes (solo kontralt), Quoniam tu solus Sanctus (solo sopran), Cum Sancto Spirito – Amen (kor doppiu). Mhux ta' b'xejn li din il-Glorja waħedha ddum siegha! Dan hu eżempju tipiku tal-forma tal-mužika liturgika qabel il-Motu Proprio.
53. Saret referenza għal din iċ-Čirkolari fil-parti ta' qabel. Ara wkoll Nota N.ru 36.
54. Kif, per eżempju, il-kapacità ta' skultur tidher aktar jekk tneħħilu xi ghoddha meħtieġa iżda xorta waħda jirnexxilu jnaqqax statwa kapulavur.
55. Fil-vista liturgika ta' festa Maltija, il-biċċa mužika ewlenja li tradizzjonalment tidentifikaha minn dik ta' rħal iehor hi l-Antifona u maestri di cappella għalhekk dejjem tawha importanza partikolari, bir-riżultat li hafna minn dawn l-Antifoni huma kreazzjoni melodjuji mill-aqwa fl-œuvre kollu tagħhom.
56. Dan ix-xogħol qatt ma ġie esegwit matul hajjet il-kompożitour. Mro. Frankie Diacono dderiega t-Tieni Parti tiegħu fl-Istitut Kattoliku waqt il-Festi Centinarji Pawlini li nżammu fl-1960. Il-kantanti kienu s-sopran Hilda Tabone, it-tenur John Lopez, il-baritonu Gilbert Manchē, il-baxx Pio Zammit u l-Kor tal-Hamrun taħt it-tmexxija ta' Dun Gużepp Cachia.
57. Dwar din il-Quddiesa, ara Can. GIOV. DE DOMENICO Th.P.: *La Messa Funebre del Maestro Carlo Diacono*, Malta Tipografia Empire, 1918.
58. Tissejjah ukoll *Il-Quddiesa I-Kbira*.
59. Magħruf bhala l-Laudate tat-Tfal u, flimkien mal-Quddiesa I-Kbira, għadu jinstema' fil-festi principali tal-Kappella Diacono.
60. Dawn ir-romanzi (songs) huma fit-tradizzjoni Taljana ta' Francesco Paolo Tosti (1846-1916).
61. Din id-drawwa issa nqatgħet għal kollo. Qabel il-Motu Proprio sinfoniji operistici bħal dik ta' LA GAZZA LADRA (Rossini), IL BARBIERE DI SIVIGLIA (Rossini), u Donizetti, Verdi, Fioravante, Mercadante, Cimarosa, eċċ., kienu jındaqqu.
62. Eżempju iehor ta' xogħol superjuri mnebbah mid-devozzjoni li kellu Diacono lejn il-Madonna.
63. Il-librett ta' VILLA AZZURRA u l-korrispondenza dwarha jinsabu fl-arkivju ta' Mro. Frankie Diacono.
64. Felice Lattuada (1882-1962) kien kompożitour Taljan importanti l-aktar ta' opri. Dawn jinkludu LE PREZIOSE RIDICOLE (1929), DON GIOVANNI (1929), LA CAVERNA DI SALAMANCA (1938). Dawn it-Tliet opri jissemmew fil-korrispondenza spissa li għaddiet bejnu u bejn Diacono. Dan kellu wkoll rabtiet qrib ma' kompożituri Taljani oħra ta' zmien bħal Lorenzo Perosi, Licinio Refice u Pietro Mascagni. Ara George J. Vella: *Carlo Diacono – Genju Mužikali Malti*, op. cit., Il-Berqa, 21 ta' Novembru 1967, p. 4. ara wkoll c. J. Debono: *Is-Surmast Carlo Diacono*, op. cit.
65. Huwa hasra li xi disk Odeon b'mužika ta' Diacono rekordati hawn Malta għal habta tal-1935 qatt ma ġew maħruġa mill-ġdid, anke mhabba l-valur storiku tagħhom. Fost il-kompożizzjonijiet irekordati kien hemm żewġ arji minn L'ALPINO: 'Son fiori colti dalla mano mia' (soprano: Aida Bugeja Flery); 'Solo e lungo dai miei cari' (Baritone: Victor Rutter); żewġ romanzi 'Għasel Malti' u 'Malta ġawhra tal-Mediterran', għal soprano, vjolincell u pjanu; tlett biċċet orkestrali: 'Tirolese', 'Invocazione' u 'Marcia Trionfale'; u 6 kompożizzjonijiet għal orkestra kbira u kor tat-tfal, fosthom 'Ave Maria' li, għal hafna snin kienet tiftaħ ta' kull fil-ghodu l-programmi tar-Rediffusion. Il-kor tat-tfal kien dak ta' San Ģakbu, imħarreġ minn Dun E. Ceravolo u Charles Lowell, wieħed mill-aqwa korijiet li qatt kellna f'Malta.

HAJR

Qabel u fuq kollo l-Mro. Frankie Diacono li gentilment tani numru ta' intervisti dwar missieru Carlo u l-familja Diacono; wrieni l-kompożizzjonijiet li xtaqt nistudja; għamel l-addattament pjanu-kant tas-silġiet mužikali kollha li jidheru f'dan i-studju; qara darba darbejnak dak li ktibt biex jiċċekkjal u jikkoreġġili l-fatti storici dwar hajjet missieru. Dan ma jfissixx li għandu xi htija dwar żbalji li forsi baqqgħu.

Fuq bażi personali nhossni grat hafna lejh mhux biss imħabba l-ghajnejha siewja matul il-kitba ta' dan i-studju imma wkoll ghax meta kelli xi 18-il sena u fil-bidu tal-karriera ta' kantant baxx, dak iż-żmien b'rasi mimilja bil-bravura ta' kompożituri barranin, kien talabni nidħol fil-Kappella Diacono u b'hekk introduċjeni mal-mužika sagra ta' missieru li mall-ewwel laqtitni. B'hekk sirt na� li n-nazzjon żgħir tagħna għandu kompożituri li jagħmlu gieħ kbir għalkemm dan, għajnejha, mhux stmat u apprezzat bizzejed mill-Maltin stess.

Lis-Sur Charles J. Debono li f'isem il-Kumitat Organizzattiv Kommemorazzjoni Hamsin Sena mill-Mewta ta' Carlo Diacono ta'l-Għaqda Mužikali Beland, stedinni nikteb dan i-studju u tani l-ghajnejha u l-linkorragġiment kollha meħtieġa.

Lis-Sur Carmel Baldacchino li ġibidli l-attenzioni għal xi kitbiet dwar Carlo Diacono.

Lid-direttori u staff ta' dawn l-Arkivji: Kurja Floriana; Mużew Katidral Imdina; Librerija Nazzjonal Valletta.

Lis-Sur Alfred C. Miceli.

Lill-ahwa Diacono – Orazio, Frankie u Marija – tal-materjal li poġġew għad-diżpożizzjoni tiegħi, inkluż ir-ritratti.